

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν ΓΙΟΚΑΡΙΝΗ

**Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

Εγχειρίδιο για τους φοιτητές της Θεολογικής Σχολής

ΑΘΗΝΑ 2000

Συγγραφέας:

Κωνσταντίνος Ν.Γιοκαρίνης, Δρ.Θ.

Τίτλος βιβλίου:

Η τεχνική συγγραφής επιστημονικής εργασίας

Διεύθυνση:

Ανδρέου Δημητρίου 50

Ν.Ιωνία. 142 34 ΑΘΗΝΑ

Τηλ.: 27 190 10

Copyright © C.Yokarinis 2000

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή εν όλω ή εν μέρει έστω και μιας σελίδας ή και περιληπτικά, κατά παράφραση ή διασκευή του παρόντος έργου με οποιοδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό ή άλλως, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του συγγραφέως, ο οποίος παραρταεί αποκλειστικά και μόνο για τον εαυτόν του την κυριότητα, τη νομή και κατοχή, σύμφωνα με τις διατάξεις της ισχύουσας ελληνικής νομοθεσίας περί πνευματικής ιδιοκτησίας και τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

- 1.0. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**
- 1.1. Κριτήρια επιλογής.....
- 1.2. Ο ακριβής προσδιορισμός του θέματος.....
- 1.3. Η αναζήτηση του θέματος και ακριβής διατύπωσή του.....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

- 2.0. Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ**
- 2.1. Τι πρέπει να γνωρίζεις για μια αποδοτική μελέτη.....
- 2.2. Μελέτη κατά παράγραφο.....
- 2.3. Πλεονεκτήματα της μελέτης κατά παράγραφο.....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

- 3.0. Η ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ**
- 3.1. Η συγκέντρωση του υλικού.....
- 3.2. Η αξιολόγηση του συγκεντρωμένου υλικού.....
- 3.3. Σημειώσεις κατά τη διάρκεια της μελέτης.....
- 3.4. Πότε πρέπει να κρατάς σημειώσεις.....
- 3.5. Τι πρέπει να σημειώνεις και σε ποια έκταση.....
- 3.6. Πώς πρέπει να κρατάς σημειώσεις.....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

- 4.0. Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΜΕΝΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**
- 4.1. Η αξιοποίηση του υλικού.....
- 4.2. Η θεματολογική κατάταξη του υλικού.....
- 4.3. Τι πρέπει να προσέξεις κατά τη διατύπωση του σχεδίου γράματος.....

- 4.4. Τι πρέπει να έχεις υπόψη σου κατά τη διαμόρφωση του σχεδιαγράμματος και τη διάταξη του υλικού.....
- 4.5. Γλωσσικά και υφολογικά χαρακτηριστικά της εργασίας.....
- 4.6. Η επιστημολογική προοπτική του υλικού.....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

5.0 Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

- 5.1 Τα χαρακτηριστικά του περιεχομένου και οι σκοποί της επιστημονικής εργασίας.....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

1.1.0. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1.1.1. Κριτήρια επιλογής

Οι περισσότερες επιστημονικές εργασίες στο χώρο της θεολογικής έρευνας δεν έχουν εκθεσιακό ή περιγραφικό χαρακτήρα ενός γεγονότος ή ενός φαινομένου. Αντίθετα, έχουν ένα πολυσύνθετο χαρακτήρα, απαιτούν δηλαδή ένα συνδυασμό περιγραφής, ανάλυσης, ερμηνείας, αποδεικτική κατοχύρωση θέσεων ή απόψεων με την προοπτική επισήμανσης στοιχείων, που μπορούν να συμβάλλουν στην πρόοδο της ερευνητικής προσπάθειας του συγκεκριμένου γνωστικού χώρου.

Το γεγονός αυτό υπαγορεύει τη χρήση ορισμένων κριτηρίων, που θα συμβάλλουν στην υπέρβαση των δυσκολιών και την καλύτερη ανταπόκριση στην ιδιαιτερότητα που εμφανίζουν τα γνωστικά αντικείμενα του θεολογικού μας χώρου. Τα παρακάτω κριτήρια πιστεύω ότι μπορούν να προσανατολίσουν τον ερευνητή σε μια ορθολογική επιλογή του θέματος της έρευνάς του.

α) Ο πρωτοποριακός χαρακτήρας.

Για την επιλογή ενός θέματος είναι βασικά η πρωτοτυπία του, με την έννοια ότι δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας ή ότι δεν έχει εξαντληθεί σε έκταση και βάθος. Βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι με βάση τις διατυπωμένες θέσεις ή απόψεις δεν μπορείς να διατυπώσεις την αντίθεση σου στο πλαίσιο μιας άλλης ερευνητικής προσπάθειας, επισημαίνοντας ασθενή σημεία ή προβάλλοντας μια άλλη προοπτική θεώρησης και προσέγγισης του θέματος, που θα οδηγήσει σε νέα συμπεράσματα ή πορίσματα. Εάν το επιλεγόμενο θέμα ως αντικείμενο επιστημονικής έρευνας, τελικά, δεν έχει να προσφέρει κάποιο καινούργιο, σημαντικό και αξιόλογο στοιχείο, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως έρευνα, αλλά ως προσπάθεια συρραφής διατυπωμένων θέσεων ή απόψεων.

β) Τα προσωπικά ενδιαφέροντα.

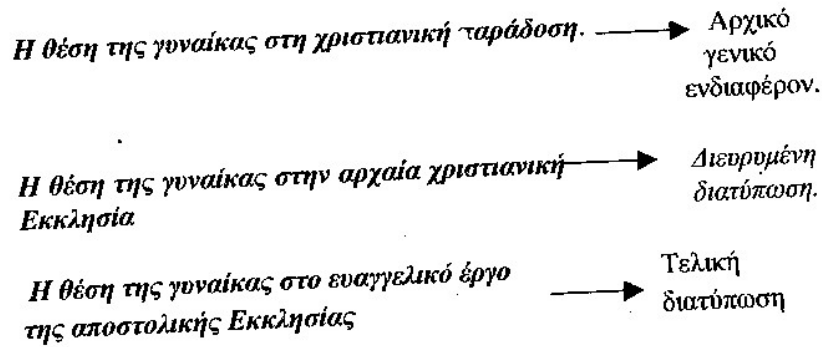
Ο επιστημονικός ερευνητής δεν είναι εξάρτημα μηχανικής διεργασίας ή μέρος μιας διαδικασίας. Αντίθετα, είναι αυτός που καθορίζει το περιεχόμενο, την πορεία, τους στόχους και τη μεθοδολογική προσέγγιση του θέματος. Η ενασχόληση, λοιπόν, με το επιλεγόμενο θέμα απαιτεί μια άμεση συμμετοχικότητα του ερευνητή όχι μόνο στο επίπεδο των νοητικών και λογικών διεργασιών, αλλά και του θυμικού. Γι' αυτό το θέμα που θα επιλέξει πρέπει πραγματικά να τον ελκύει. Η συναισθηματική εμπλοκή του ερευνητή συνιστά κεφαλαιώδη παράγοντα για την ομαλή εξελικτική πορεία της επιστημονικής έρευνας, η οποία από τη φύση της είναι απαιτητική, κοπώδης και χρονοβόρα. Εάν ο ερευνητής δεν αγαπήσει το αντικείμενο της έρευνάς του, πολύ γρήγορα θα αισθανθεί την κόπωση, που μπορεί να επηρεάσει το αποτέλεσμα ή ακόμη και να τον οδηγήσει σε παραίτηση από την προσπάθειά του.

Γι' αυτό, λοιπόν, το θέμα πρέπει να εντάσσεται στο πλαίσιο των άμεσων προσωπικών ενδιαφερόντων και προβληματισμών του ερευνητή, ώστε να διαθέτει την αναγκαία ελκυστικότητα, να συνιστά πρόκληση και να προσφέρει τη γοητεία της ανακάλυψης του νέου, του διαφορετικού.

1.1.2. Ο ακριβής προσδιορισμός του θέματος.

Δεν πρέπει να αναμένει κανείς ότι, από την πρώτη κιόλας στιγμή, θα είναι σε θέση να προσδιορίσει επακριβώς και με την απαιτούμενη σαφήνεια το θέμα. Ο προσδιορισμός του θέματος είναι μια διαδικασία, η οποία συνεχίζει καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής προσπάθειας. Η επιλογή όμως συνδέεται άμεσα και με την κατεύθυνση που θα δώσει στην έρευνα του θέματος, η οποία και θα λειτουργήσει ως καθοριστικός παράγοντας για τον προσδιορισμό της φραστικής διατύπωσής του. Επομένως, στη φάση αυτή ο φοιτητής προσανατολίζεται στην επιλογή του, χωρίς όμως ακόμη να είναι δυνατό να προβεί στην ακριβή διατύπωσή του.

Συνήθως μειώνεται η έκταση που αρχικά καλύπτει το θέμα, καθώς θα προχωρείς στην έρευνα του. Η επιστημονική έρευνα είναι πορεία σε βάθος και όχι σε έκταση προκειμένου να καταλήξει κανείς σε αξιόλογες επιστημάνσεις και αποτελέσματα.

1.1.3. Η αναζήτηση του θέματος και η ακριβής διατύπωσή του.

α) Μελέτη βιβλιογραφίας και κριτήρια σαφούς προσδιορισμού του θέματος

Στη φάση αυτή, εφόσον η επιλογή του θέματος έχει γίνει με τη συνεργασία του διδάσκοντος ή επιβλέποντος καθηγητή είναι ενδεχόμενο να σου προταθεί από μέρους του κάποιο κείμενο ή άρθρο που ανταποκρίνεται στα βασικά στοιχεία του προταθέντος θέματος ή τουλάχιστον που προσανατολίζει και προϊδεάζει. Η πρακτική που ακολουθείται συνήθως είναι:

i) Ο επιβλέπων καθηγητής προτείνει κάποια μικρή ή μεγάλη βιβλιογραφία, που καλύπτει πτυχές του επιλεγμένου γενικού θέματος, του κεντρικού δηλαδή άξονα του ενδιαφέροντος του φοιτητή.

ii) Ο φοιτητής μελετά τη βιβλιογραφία και ακολουθεί συζήτηση με τον καθηγητή, σκοπός της οποίας είναι η επισήμανση σημείων ή θέσεων, που παράγουν προβληματισμό ή αδιέξοδα.

Μετά την αξιολόγηση των παραπάνω επισημάνσεων αρχίζει μια επιλογή θεμάτων με βάση τη διαβάθμιση της προβληματικής που εμφανίζουν. Κριτήριο δηλαδή παραμένει ο βαθμός και έκταση της ανασχεσης που εμφανίζουν στην ερευνητική προσπάθεια της συγκεκριμένης επιστήμης ή τα αδιέξοδα που παράγονται κατά την προσέγγιση του θέματος. Κατά συνέπεια η ερευνητική προσπάθεια θα επιδιώξει την αναζήτηση νέων προοπτικών αντιμετώπισής τους. Το

γεγονός αυτό χαρακτηρίζεται ως προσφορά στη συγκεκριμένη επιστήμη, γιατί είναι έρευνα σε βάθος.

Ένας άλλος παράγοντας προς ινατολιστικός για την επιλογή του θέματος είναι η ύπαρξη επαρκών πηγών, που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με το θέμα. Ο ερευνητής περιέρχεται σε δεινή θέση, όταν στερείται επαρκούς υλικού. Ιδιαίτερα στο χώρο της Θεολογίας, η οποία λόγω της φύσης του γνωστικού της αντικείμενου δεν έχει τη δυνατότητα να καταφύγει στην εργαστηριακή έρευνα, για να δημιουργήσει νέα πληροφορία. Βέβαια, στο σημείο αυτό πρέπει να αποσαφηνιστεί ότι η ύπαρξη επαρκών πηγών δε σημαίνει αναγκαία ότι η έρευνα θα είναι αποτελεσματική και δε θα προσλάβει τη μορφή συρραφής θέσεων, απόψεων και προτάσεων, χωρίς τελικά να προσφέρει κάποιο νέο στοιχείο. Αν δεν αποτελέσει προέκταση και συνέχιση των βηματισμών της ερευνητικής προσπάθειας, τα πορίσματα της οποίας αξιοποιεί και δεν έχει να προσφέρει κάποιο νέο στοιχείο, τότε δεν μπορούμε να μιλάμε για επιστημονική εργασία.

Παράδειγμα διαδικασίας επιλογής θέματος.

Αρχικός προσανατολισμός:

Η θέση και συμβολή της γυναίκας στο έργο της Εκκλησίας.

ΔΕΙΓΜΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΒΕΛΛΑ,Β., *Ο άνθρωπος κατά την Παλαιάν Διαθήκην*, Αθήνα, 1962.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Ε. *Αι γυναίκες εις την αρχαίαν Εκκλησίαν*, "Αναγέννησις", 1940, σ.74.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Ε. *Αι ηρωίδες της χριστιανικής αγάπης-αι διακόνισσαι δια των αιώνων*, Αθήνα 1949.
- ΚΑΡΜΙΡΗ,Ι. *Η θέση και η διακονία των γυναικών εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία. Ο αποκλεισμός αυτών από της ιερωσύνης.*, Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Αθηνών, 22 (1975).

- ΚΟΝΤΕΤΑΚΗ, Σ., *Η γυνή και δη θεολόγος εν τω χριστιανικώ έργω*, Εκκλησία, 32 (1955).
- ΜΑΤΣΟΥΚΑ, Ν., *Η Εύα της Θεολογίας και η γυναίκα της ιστορίας*, «Σύναξη», 36 (1996).
- ΜΠΑΛΑΝΟΥ, Δ., *Η θέσις της γυναίκος εν ταις θρησκειαίς και ιδίως εν τω χριστιανισμώ*, Αθήναι, 1910.
- ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Π., *Η γυνή εν τη Βίβλω*, Αθήναι, 1940.

2. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- TAVARD H.G., *Woman in Christian Tradition*, Univ. of Notre Dame Press, London, 1973.
- BERNICK, DEB., *Feminism in Christianity*, Syosset, N.York, 1983.
- CLARK, ELIZABETH, *Women in the Early Church*, Michael Glazier, Inc., Delaware, 1983.
- FIORENZA-SCHULUSSLER, *Women in the Christian Movement*, ed. by C.P.Christ & J.Ploskow, San Francisco, 1979.
- HAGEMAN ALICE, *Sexist Religion and Women in the Church*, Association Press, N.York, 1974.

Παρατήρηση:

- α) Ένα προτεινόμενο εκτενή κατάλογο σχετικής βιβλιογραφίας δεν είναι αναγκαίο να τον εξαντλήσεις, αλλά ούτε και χρήσιμο είναι.
- β) Ίσως απαιτείται να μελετήσεις κείμενα μιας άλλης βιβλιογραφίας, που καλύπτουν παραμέτρους ή προεκτάσεις του υπό επιλογή θέματος. Αυτό είναι σημαντικό, γιατί μπορεί να προσανατολίσει τη σκέψη σου προς νέες προοπτικές και να προσφέρει διεξόδους ή απαντήσεις στους επιστημονικούς προβληματισμούς.

β) Τι μπορείς να μάθεις από την παραπάνω ενδεικτική βιβλιογραφία;

Αρχίζεις να συνδέεις τη βιβλιογραφία σου, αρχικά, με το επιλεγμένο θέμα.

Ποιο νομίζεις ότι μπορεί να είναι το περιεχόμενο του θέματός σου με βάση το παραπάνω παράδειγμα;

Προτάσεις θεμάτων για επιλογή.

- Ποια είναι η κοινωνική θέση της γυναίκας στις πηγές της Απόκάλυψης.
- Ποια είναι η θέση της γυναίκας κατά την εποχή του Κυρίου.
- Ποια είναι η θέση της γυναίκας στην αρχαία Εκκλησία
- Ποιος έχει την ευθύνη και την αρμοδιότητα άσκησης του ευαγγελικού έργου.
- Ποια ήταν συμμετοχή της γυναίκας στο ευαγγελικό έργο.
- Ποια η αντανάκλαστικότητα της άσκησης ή μη από μέρους της γυναίκας του έργου του ευαγγελισμού κατά την αποστολική περίοδο στη σύγχρονη χριστιανική Εκκλησία.

γ) Η τελική επιλογή και η ακριβής διατύπωση του θέματος.

Με βάση τις παραπάνω προοπτικές μπορείς να προβείς στην τελική επιλογή του θέματος σου και την σαφή και ακριβή διατύπωσή του. Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό, γιατί λειτουργεί ως παράγοντας οριοθέτησης του θέματος. Έτσι είναι δυνατό να προσανατολιστείς στην επιλογή του βιβλίου με το οποίο πρέπει να αρχίσεις.

Συνήθως είναι χρήσιμο να ξεκινήσεις με την επιλογή κάποιου, που να αντιπροσωπεύει τις τελευταίες τάσεις ή απόψεις για το επιλεγμένο θέμα, εκτός αν προηγείται κάποιο άλλο αποδειγμένης γενικότερης αποδοχής και επιστημονικής αξίας. Θα μπορούσε κανείς να ξεκινήσει ακόμη και από ένα άρθρο, του ενδεχόμενα να παρουσιάζει μια συγκροτημένη κάτοψη της όλης προβληματικής του θέματος. Τέτοια άρθρα δημοσιεύονται σε αξιόλογα περιοδικά της περιοχής του γνωστικού μας αντικειμένου, π.χ. "Θεολογία", "Theological Review", τα οποία, κατά κάποια αυτονόητη προσδοκία, ασχολούνται με θέματα, που αναφέρονται στο πλαίσιο της σύγχρονης πραγματικότητας και προβληματίζουν τη σύγχρονη θεολογική σκέψη.

Εφόσον το θέμα σου συνδέεται με μια αμφιλεγόμενη περιοχή της σύγχρονης επικαιρότητας, τότε τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο περιοδικός τύπος και όχι μόνο και αναγκαία ο θεολογικός προσφέρονται ως αξιόλογες πηγές, γιατί παρουσιάζουν τη σημαντικότητα του θέματος μέσα από την προβληματική που αυτό δημιουργεί, ενώ παράλληλα προβάλλει θέσεις και απόψεις που εκφράζουν τη σύγχρονη

χριστιανική κοινωνία. Από όσα ανέφερα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι τα θέματα προς έρευνα στο χώρο της θεολογίας μπορούν να έχουν ένα ευρύτερο ενδιαφέρον ή μπορεί να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα της θεολογικής επιστημονικής κοινότητας, αλλά και αυτά έχουν τη δική τους ανταναικλαστικότητα στη ζωή της σύγχρονης χριστιανικής κοινωνίας, όπως π.χ. το θέμα της Αποκάλυψης του Ιωάννη. Είναι ένα κείμενο που προέκυψε από ένα άκρατο εκστασιασμό ή οραματισμό, που μπορεί να τροφοδοτεί σενάρια έργων επιστημονικής φαντασίας ή πρόκειται για μια μορφή ή ένα είδος έκφρασης μιας ιστορικής πραγματικότητας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

2.1.0. Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

2.1.1. Τι πρέπει να γνωρίζεις για μια αποδοτική μελέτη .

Για το θέμα της Αποκάλυψης του Ιωάννη έχουν γραφτεί αρκετά, που απαιτούν συστηματική μελέτη. Να, λοιπόν, που ανέκυψε ένα σοβαρό θέμα. Πώς δηλαδή ο ερευνητής θα καλύψει μια εκτενή βιβλιογραφία. Αυτό σημαίνει ότι η μελέτη σου θα πρέπει να μην είναι χρονοβόρα, αλλά αποτελεσματική. Πόσο ταχύς και αποτελεσματικός είσαι στη μελέτη σου; Μπορείς να βελτώσεις το ρυθμό της, χωρίς αυτό ν' αποβεί σε βάρος της αποτελεσματικότητάς της;

Στα ερωτήματα αυτά μπορείς να βρεις απάντηση στην ειδική για το θέμα αυτό εργασία μου¹. Μερικές προτάσεις στο σημείο αυτό πιστεύω ότι θα ήταν χρήσιμες για μια άμεση αντιμετώπιση του θέματος της βελτίωσής σου στην αποδοτικότητα της μελέτης σου.

2.1.2. Οι τεχνικές της προοπτικής της μελέτης

Τα τεχνικά προβλήματα της ανάγνωσης είναι μέρος ενός ευρύτερου προβλήματος επικοινωνίας μεταξύ συγγραφέως και αναγνώστη. Ο συγγραφέας είναι υποχρεωμένος να εκφράσει τη σκέψη του ως σύνολο σε μια γραμμική ακολουθία λέξεων και ο αναγνώστης πρέπει να αναδημιουργήσει την ολότητα αυτή υπό την έντυπη γραμμή. Προκειμένου ο αναγνώστης να προβεί στην αναδόμηση της συνολικότητας της σκέψης του συγγραφέα πρέπει να έχει μια προοπτική για τις λέξεις. Χωρίς προοπτική δεν μπορεί να υπάρξει στρατηγική ανάγνωσης. Η προοπτική όμως εξαρτάται από ορισμένες τεχνικές, οι οποίες είναι οι εξής: α) η επισήμανση κύριων σημείων, β) η ανταπόκριση, γ) η οργάνωση και δ) η πρόθεση². Η ικανότητα της διατήρησης και ανάκλησης

¹ Κωνσταντίνου, Ν. Γιοκαρίνη, *Η τεχνική για αποδοτική μελέτη*, Αθήνα, 1997.

² Many and Eric De Leeun, *Read Better, Read Faster*, Penguin Books Australia Ltd., 1994, p.100.

στη μνήμη εξαρτάται από τον τρόπο αφομοίωσης του πληροφοριακού υλικού της ανάγνωσης. Κατά συνέπεια προκύπτει ένα άλλο θέμα ενίσχυσης και ανάπτυξης της μνήμης, ο οποίο συνιστά την βασική προϋπόθεση της βελτίωσης της ικανότητας της ανάγνωσης.

A) Η επισήμανση κύριων σημείων.

Η τεχνική αυτή είναι μια ειδική δεξιότητα, στην οποία στηρίζεται η οποιαδήποτε προσπάθεια επιτάχυνσης του ρυθμού ανάγνωσης. Οι εφαρμογές της τεχνικής αυτής είναι πολλαπλές και η ικανότητα να χρησιμοποιείς τη δεξιότητα αυτή για μια ποικιλία σκοπών είναι το βασικό στοιχείο της καλής και αποτελεσματικής ανάγνωσης. Τα πλεονεκτήματα αυτής της τεχνικής είναι η ανάπτυξη της προσοχής, της παρατηρητικότητας, της αξιολόγησης του υλικού και της επιλογής του ζητούμενου. Η τεχνική αυτή εμφ νίζει δύο διαστάσεις: 1) της διαδικασίας-μεθόδου και 2) της εφαρμογής της.

1) Η μέθοδος της επισήμανσης κύριων σημείων του κειμένου.

Ο αναγνώστης που επιχειρεί να επισημάνει τα κύρια σημεία ενός κειμένου μοιάζει με τον παρατηρητή που έχει πανοραμική θέα μιας περιοχής, γεγονός που του εξασφαλίζει τη δυνατότητα να διακρίνει ό,τι σημαντικό και αξιοπρόσεκτο αυτή διαθέτει. Η τεχνική γνωστή διεθνώς ως *skimming* είναι μια διαφορετική πρακτική από μια ταχεία ανάγνωση, γιατί ο αναγνώστης χρησιμοποιεί το οπτικό πεδίο, που βρίσκεται έξω από το κανονικό αναγνωστικό οπτικό διάστημα. Αν θέλει, π.χ. να βρει μια συγκεκριμένη λέξη, θα προσπαθήσει να ρίξει μια ματιά μέχρι το τέλος της σελίδας. Η τεχνική αυτή αν και δεν είναι μια γρήγορη ανάγνωση, με την κοινή αντίληψη του όρου, είναι όμως μια διαδικασία ανάγνωσης, στο πλαίσιο της οποίας ο αναγνώστης οφείλει να συσχετίζει ό,τι προσφέρεται στο κείμενο με ό,τι σχετικό γνωρίζει. Οι λέξεις δεν μπορούν να εισπληθούν χωρίς κάποια βοήθεια από τη σελίδα σ' ένα κενό και απροετοίμαστο νου. Ασφαλώς δεν υπάρχει τίποτε το μαγικό σ' αυτή την τεχνική. Ο αναγνώστης, που εφαρμόζει την τεχνική της επισήμανσης κύριων σημείων του κειμένου, είναι ένα παρατηρητής που βρίσκεται πάντοτε σε επιφυλακή, λειτουργεί με μεγάλη ταχύτητα και οι ζωτικές σχετικές με το θέμα του πληροφορίας υπάρχουν σε μικρά αποθέματα.

Ο αναγνώστης που επιδιώκει τη συλλογή συγκεκριμένου πληροφοριακού υλικού βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση, γιατί γνωρίζει επακριβώς τι αναζητεί και μπορεί με μεγάλη ευχέρεια να το επισημάνει. Μοιάζει δηλαδή με τον παθητή που αναζητεί μέσα σ' ένα πλήθος συγκεκριμένο γνωστό του πρόσωπο. Αντίθετα, η τεχνική αυτή όταν επιδιώκει τη συλλογή γενικών πληροφοριών είναι μια σύνθετη προσπάθεια. Αν ο αναγνώστης δε γνωρίζει τίποτε για ένα δύσκολο και μη οικείο θέμα και προσπαθεί να επισημάνει κύρια σημεία σχετικά με το θέμα του θα πρέπει να διατρέχει με αργό ρυθμό τη σελίδα, προκειμένου στο πλαίσιο μιας σύνθετης διαδικασίας να επεξεργάζεται το σχετικό και ενδιαφέρον υλικό, με σκοπό να το απομονώσει, χωρίς όμως να είναι βέβαιος για τη σημαντικότητά του. Αν αντίθετα γνωρίζει το θέμα στις διαστάσεις και τις παραμέτρους αυτού, τότε θα είναι σε θέση να επισημάνει το ζητούμενο υλικό. Ασφαλώς αυτό δεν είναι το σύνθημα.

Γι' αυτό κρίνεται αναγκαίο να προηγηθεί μια προκαταρκτική προσπάθεια εφαρμογής της τεχνικής αυτής σ' ένα δειγματοληπτικό κείμενο. Αυτό θα βοηθήσει στη διαμόρφωση μιας αντίληψης του τύπου προσφοράς του υλικού από μέρους του συγγραφέα. Όσο σαφέστερος είναι ο τύπος αυτός, τόσο ευκολότερη θα είναι η επισήμανση των κύριων σημείων του κειμένου. Με τον όρο «τύπος» προσφοράς του πληροφοριακού υλικού εννοώ τα συχνά επαναλαμβανόμενα φραστικά σχήματα, λέξεις, όρους, σύνδεση εννοιών, κλιμάκωση ιδεών, εσώτερη συνοχή και σπειροειδή διάταξη και εξέλιξη αυτών, που τελικά διαμορφώνουν το στυλ του συγγραφέα και δημιουργούν το κλίμα επικοινωνίας αναγνώστη και συγγραφέα. Έτσι, προάγεται μια ευέλικτη τεχνική ανάγνωσης που κινείται μεταξύ επισήμανσης κύριων σημείων και παράβλεψης λέξεων, χωρίς να χάνεται η επαφή με την εξέλιξη της σκέψης του συγγραφέα. Με άλλα λόγια όταν αναφερόμαστε στην τεχνική αυτή δεν εννοούμε μια επιπόλαιη ανάγνωση, αλλά τον περιορισμό ή και την απάλειψη ακόμη μιας μη αναγκαίας εργασίας και την εστίαση της όλης προσπάθειας όπου ακριβώς είναι αναγκαίο. Αυτό εκφοράζει την πρόσκτηση ενός «αισθητηρίου» για την επισήμανση του ζητούμενου και την απόκτηση μιας αυξημένης ευαισθησίας της κατανόησης του κειμένου.

Ο ρόλος των κινήσεων των ματιών στην επισήμανση των κύριων σημείων του κειμένου.

Στην τεχνική της επισήμανσης των κύριων σημείων του κειμένου η πλήρης αξιοποίηση της κάθετης διάστασης του οπτικού ανοίγματος είναι βασική προϋπόθεση³. Σε μια συνηθισμένη ανάγνωση το οπτικό άνοιγμα είναι το ήμισυ και τα δύο τρίτα της οριζόντιας απόστασης και καλύπτει τουλάχιστον πέντε γραμμές του τυπωμένου κειμένου. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ο αναγνώστης εστιάζει τη ματιά του σε μια συγκεκριμένη γραμμή, ταυτόχρονα όμως οι γραμμές πάνω και κάτω από αυτή εμπίπτουν στο οπτικό του άνοιγμα. Εστίασε τη ματιά σε μερικές λέξεις για κλάσμα του δευτερολέπτου. Θα έχεις την πλέον ασαφή εντύπωση για το τι υπάρχει στις δύο ή τρεις γραμμές που προηγούνται ή έπονται. Πρόσεξε τη διαφορά όταν διευρύνεις την προσοχή σου σε πέντε ή έξη γραμμές του κειμένου, που βρίσκονται εντός του συνηθισμένου οπτικού σου ανοίγματος. Στην τεχνική της επισήμανσης των κύριων σημείων ενός κειμένου η προσοχή του αναγνώστη παραμένει ανοιχτή και ο αναγνώστης αξιοποιεί ολόκληρο το οπτικό του άνοιγμα στην κάθετη διάστασή του. Έτσι, για την κάλυψη της σελίδας θα απαιτηθούν μερικές ματιές, που θα καλύπτουν τέσσερις με πέντε γραμμές του κειμένου. Περισσότερα όμως για το θέμα αυτό μπορείς να βρεις σε άλλη σχετική εργασία μου με τίτλο: «*Η τεχνική για αποδοτική μελέτη*».

Γενικές μορφή της εχνικής

1. Δεν υπάρχει συνειδητή καθοδήγηση των ματιών.
2. Η προσοχή είναι ανοιχτή και καλύπτει ολόκληρο το εύρος του κειμένου.
3. Υπάρχει μια κίνηση των ματιών από αριστερά προς τα δεξιά, που καλύπτει την οριζόντια διάσταση της σελίδας, η οποία μερικές φορές είναι τόσο γρήγορη που φαίνεται να κατέρχεται.

³ Κ., Ν. Γιοκαρίνη, *Η τεχνική για αποδοτική μελέτη*, σ.

4. Κατά τη γενική αυτή κίνηση τα μάτια μας συμπεριφέρονται με ένα τρόπο παύσεων, όταν συναντούν λέξεις που ελκίζουν την προσοχή μας.
5. Όταν μια λέξη προβάλλει στη σιγή μας ως σημαντική, τότε ανιχνεύουμε τη γύρω περιοχή του κειμένου.
6. Η ταχύτητα της επισήμανσης των κύριων σημείων ποικίλει φοβερά από τρία έως είκοσι δευτερόλεπτα κατά σελίδα.
7. Αν προβούμε σε μια προκαταρκτική θεώρηση, μπορούμε να αξιοποιήσουμε την τεχνική αυτή σε δειγματοληπτικό κείμενο.
8. Αν η έννοια είναι προφανής, παραβλέπουμε το σημείο εκείνο και προχωρούμε χωρίς δισταγμό παρακάτω, εκτός αν εγκλωβιστούμε στην ανίχνευση της διάθεσης του συγγραφέα ή η προσοχή μας ελκύεται από τη φραστική ωραιολογία του ή τη σημαντικότητα της πληροφορίας που προσφέρει.
9. Αν θέλουμε να υπερπηδήσουμε μέρος του κειμένου και είμαστε βέβαιοι για το ασήμαντο του περιεχομένου του, συνήθως διαβάζουμε τις πρώτες λέξεις κάθε πρότασης.
10. Βαθμιαία γινόμαστε περισσότερο ευαίσθητοι σε λιγότερα προφανείς εκφράσεις, όπως «το συμπέρασμα είναι», «Αντίθετα προς αυτό», «το αποτέλεσμα είναι», που δηλώνουν προτάσεις ή συμπεράσματα που βοηθούν τον αναγνώστη στην επισήμανση των κύριων σημείων.

2) Οι εφαρμογές της τεχνικής.

α) Προκαταρκτική θεώρηση.

Αυτή αναφέρεται στην απόκτηση μιας γρήγορης πρώτης εντύπωσης για το περιεχόμενο του κειμένου που πολλές φορές κρίνεται επαρκής για την αξιολόγηση της σημαντικότητας του πληροφοριακού υλικού που προσφέρει. Βέβαια αυτή γίνεται αποτελεσματικότερη στην περίπτωση που ο αναγνώστης κατέχει το θέμα τουλάχιστον στα δομικά του στοιχεία.

Διαβάζοντας δειγματοληπτικά την πρώτη και την τελευταία πρόταση της πρώτης και της τελευταίας παραγράφου μιας σελίδας είναι δυνατό να σχηματίσουμε μια αδρή αντίληψη των βασικών ιδεών που αναπτύσσονται, γιατί ενδέχεται σ' αυτές να συμπεριλαμβάνονται συμπερασματικές εκφράσεις. Έτσι, είναι δυνατό ν' αποφασίσουμε για

την αναγκαιότητα ή μη της μελέτης της συγκεκριμένης πηγής. Ακόμη με τον τρόπο αυτό είναι δυνατό να προσδιορίσουμε τη φάση ή το χρόνο μελέτης του συγκεκριμένου κειμένου, ανάλογα με το χαρακτήρα και τη σημαντικότητα που αυτό παρουσιάζει.

β) Επιλεκτική ανάγνωση

Με τον όρο αυτό νοείται η εστίαση του ενδιαφέροντος του αναγνώστη σε επιλεγμένες απόψεις του κειμένου. Η τέχνη της επιλεκτικής ανάγνωσης βασίζεται σε πληροφορίες που λαμβάνονται μέσα από την τεχνική της επισήμανσης των κύριων σημείων.

γ) Οργάνωση.

Το πληροφοριακό υλικό της πηγής μας πολλές φορές είναι οργανωμένο με ένα τέτοιο τρόπο που εύκολα διακρίνεται και έτσι προσφέρει τον τύπο διάρθρωσής του.

δ) Επισήμανση συγκεκριμένων πληροφοριών.

Η τεχνική αυτή μοιάζει με εκείνη της επιλογής πηγών για μελέτη. Στην περίπτωση αυτή η τεχνική επισήμανσης κύριων σημείων γίνεται ευκολότερη, αν οι προσφερόμενες πληροφορίες μπορούν να συνδεθούν με συγγενείς γνώσεις που έχουμε για το θέμα της εργασίας μας.

2.1.2. Μελέτη κατά παράγραφο.

Στο πλαίσιο της γενικότερης τεχνικής, που παρουσιάστηκε παραπάνω, θα μπορούσα να σου προτείνω ειδικά για την περίπτωση της επιστημονικής σου έρευνας την πρακτική, που είναι διεθνώς γνωστή ως "*Skimming by paragraph*" που σημαίνει την επισήμανση των κύριων σημείων της παραγράφου, αφού βεβαίως έχει γίνει η επιλογή των πηγών. Η τεχνική αυτή αναφέρεται στην αξιοποίηση της δομικής σκέψης της παραγράφου. Στις περισσότερες επιστημονικές εργασίες η παράγραφος είναι η ενότητα μιας ιδέας, η οποία συνδέεται προς την κεντρική ιδέα του θέματος, γεγονός που συμβάλλει στην ομαλή εξελικτική προβολή των ευρημάτων της επιστημονικής έρευνας.

Ένα άλλο αξιόλογο στοιχείο σε μια καλογραμμένη επιστημονική εργασία είναι τα σαφή προσανατολιστικά της στοιχεία, που εξασφαλίζουν την εσωτερική συνοχή του κειμένου, αλλά και ολοκλήρης της εργασίας. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να είναι λέξεις και φράσεις, όπως π.χ. «επομένως», «κατά σι έπεια», «τελικά» ή ακόμη και

προτάσεις «κλειδιά» που προσανατολίζουν τον αναγνώστη στην εξελικτική πορεία της έρευνας.

Οι παραπάνω προτάσεις συνήθως εμφανίζονται στην αρχή της παραγράφου και είναι το χαρακτηριστικό στοιχείο που καθιστούν δυνατή την επισήμανση των κύριων στοιχείων της παραγράφου (skimming by paragraph). Με την πρώτη κιόλας ματιά στην αρχή της παραγράφου συχνά μπορείς ν' αποκτήσεις μια σαφή αντίληψη του επιχειρήματος ή της θέσης, που πρόκειται ν' αναπτυχθεί στο πλαίσιο της παραγράφου.

2.1.3. Πλεονεκτήματα της μελέτης κατά παράγραφο.

Την τεχνική αυτή μπορείς να τη χρησιμοποιήσεις και για ολόκληρο το κεφάλαιο. Τα πλεονεκτήματα της τεχνικής αυτής είναι:

α) Μπορείς ν' αποφασίσεις γρήγορα ποιο υλικό θα ήθελες να μελετήσεις λεπτομερώς και ποιο θα μπορούσες ν' αφήσεις, όταν αντιμετωπίζεις, ιδιαίτερα, θέμα χρόνου.

β) Αντιλαμβάνεσαι αμέσως ποιο είναι το σημείο στο οποίο εστιάζεται το ενδιαφέρον του συγγραφέα ή ποια είναι η βάση του επιχειρήματος.

Σαφώς η τεχνική αυτή (Skimming by paragraph or by chapter) είναι μια δεξιότητα, που αποκτά κανείς ύστερα από κάποια εξάσκηση, χρήσιμη και αποτελεσματική. Όμως έχει και τις οριοθετήσεις της. Δεν μπορείς να χρησιμοποιήσεις αυτή την τεχνική στις εξής περιπτώσεις:

α) Όταν μελετάς κείμενα με σκοπό μέσα από μια φιλολογική επεξεργασία τους να οδηγηθείς σε ορισμένα συμπεράσματα αποφασιστικής σημασίας για την πορεία της έρευνάς σου. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση που το θέμα σου εντάσσεται στο χώρο της ιστορικής έρευνας, καθόσον από μια πρόταση ή κάποια λέξη είναι δυνατό να οδηγηθεί κανείς σε σημαντικές επισημάνσεις.

β) Όταν το θέμα σου εντάσσεται στο χώρο της φιλοσοφικής σκέψης και καταφεύγεις σε φιλοσοφικά δοκίμια, όπου τα κείμενα έχουν μια τέτοια νοηματική πυκνότητα και ο λόγος διαθέτει μια φοβερή συνοχή, την οποία εξασφαλίζει με τη χρήση δυσνόητων όρων και αναβαθμισμένο γενικά λεξιλόγιο, τότε αδυνατείς να έχεις μια εποπτική ανάγνωση για επισήμανση των κύριων στοιχείων.

γ) Οι συγγραφείς, γενικά, χρησιμοποιούν διαφορετικούς τρόπους (styles). Μερικοί συνηθίζουν να χρησιμοποιούν την πρώτη πρόταση της παραγράφου ως μέσο μετάβασης (γέφυρα) από την ιδέα, που ανέπτυξαν στην προηγούμενη, για να μεταβούν στην ιδέα που προτίθενται να αναπτύξουν στην παράγραφο που ακολουθεί.

Οι Αμερικανοί συγγραφείς συνηθίζουν να χρησιμοποιούν μια επαγωγική παρουσίαση, στην οποία η πρόταση "κλειδί" βρίσκεται στο τέλος της παραγράφου. Έτσι, εμφανίζεται ως συμπερασματική κατάκλειδα των λεπτομερειών, που εμφανίστηκαν στην παράγραφο.

B) Ανταπόκριση

Πολλές φορές ο φοιτητής διαβάζει για πολλοστή φορά ένα κείμενο, χωρίς τελικά να έχει κατανοήσει το περιεχόμενο του. Φθάνει στο τέλος του κειμένου και ξαναγυρνά πίσω διερωτώμενος "γιατί;" δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τίποτε από όσα διάβασε.

Το γεγονός αυτό παράγει ένα αίσθημα απογοήτευσης που μπορεί να οδηγήσει ακόμη και στην παραίτηση από την προσπάθεια της μελέτης του. Το απογοητευτικό συμπέρασμα της αδυναμίας κατανόησης ενός κειμένου είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Βασικά όμως οφείλεται στην έλλειψη συμμετοχής του αναγνώστη και ανταπόκρισης στο κείμενο που διαβάζει.

Τον όρο "συμμετοχή" ίσως τον αντιλαμβάνεσαι ως μια μορφή αυτοσυγκέντρωσης, τον όρο όμως "ανταπόκριση" ενδεχόμενα να δυσκολεύεσαι να τον κατανοήσεις. Θα μπορούσα να σου πω ότι "ανταπόκριση" του αναγνώστη στο κείμενο που διαβάζει σημαίνει ότι ο νους του προωθείται ή καλύτερα προηγείται αυτού που διαβάζει τη συγκεκριμένη στιγμή, δηλαδή πρόκειται για μια προσπάθεια πρόβλεψης του τι ο συγγραφέας θα αναφέρει στις γραμμές που ακολουθούν.

Για να μην υπάρξει παρεξήγηση οφείλω να διευκρινίσω ότι ανταπόκριση δε σημαίνει τη λειτουργία κάποιας μαντικής ικανότητας, αλλά την αξιοποίηση της υπάρχουσας γνώσης γύρω από το θέμα που αναπτύσσει ο συγγραφέας. Έτσι, εξασφαλίζεται η συμμετοχή του αναγνώστη κατά τρόπο άμεσο και ενεργητικό, ενώ ταυτόχρονα δημιουργείται ένα πλαίσιο ένταξης του νέου γνωστικού στοιχείου που προσφέρει το κείμενο.

Όσο μεγαλύτερο μέρος της ιδέας που ακολουθεί μπορεί να συλλάβει ο νους, τόσο καλύτερη είναι η λειτουργία της προβλεπτικής σκέψης του αναγνώστη, γιατί έχει κάνει πληρέστερη χρήση της προϋπάρχουσας σχετικής γνώσης.

Οι παρακάτω σχηματική παρουσίαση αξιοποίησης προϋπάρχουσας γνώσης ως συμμετοχής και ανταπόκρισης στο κείμενο, νομίζω ότι συμβάλλει στην καλύτερη αντίληψη της λειτουργίας αυτής.

Παράδειγμα Α'.

Κατακερματισμός της ιδέας.

Αναδρομική κατανόηση.

Δεν υπάρχει ανταπόκριση.

Ο αναγνώστης προβλέπει τμήματα της ιδέας που έπεται. Δεν μπορεί να συλλάβει την ιδέα μέχρις ότου φθάσει στο σημείο Α4.

Παράδειγμα Β'.

Περιορισμένη χρήση υπάρχουσας γνώσης του φοιτητή.

Φτωχή ανταπόκριση.

Παράδειγμα Γ'.**Πλήρης****αξιοποίησης
της γνώσης****Καλή ανταπόκριση.**

Πρέπει να υπάρχει έστω και μια μικρή ανταπόκριση του μελετητή, γιατί διαφορετικά παρατηρείται το φαινόμενο της συχνής παύσης, του συχνού σταματήματος για τη διερεύνηση του νοηματικού περιεχομένου της λέξης ή της φράσης που διαβάζει.

Ο αναγνώστης μπορεί ν' ανταποκριθεί στο κείμενό του πριν ακόμη αρχίσει να το διαβάζει. Βέβαια, όσοι περισσότερες γνώσεις έχει για το θέμα που μελετά, τόσο ευκολότερα και καλύτερα ανταποκρίνεται στο κείμενο. Στην περίπτωση του μαθητή που μελετά για τις εξετάσεις οπωσδήποτε κάποιες γνώσεις προϋπάρχουν από τις καθημερινές παραδόσεις μέσα στην αίθουσα των παραδόσεων, καθώς επίσης και από τις εξετάσεις, προφορικές ή γραπτές, ή ακόμη και εργασίες για συγκεκριμένα θέματα.

Το κλειδί στη διαδικασία αυτή της ανταπόκρισης του μελετητή για την προσέγγιση που πραγματοποιεί ο συγγραφέας στο θέμα που μελετά είναι η προβολή ερωτήσεων. Αυτή διανοίγει το νου και επιτρέπει την εισροή νέων ερωτήσεων και ιδεών. Η αξία της ανταπόκρισης του αναγνώστη βρίσκεται στο γεγονός ότι "προθερμαίνεται" - για να δανειστώ τον όρο από τον αθλητισμό, γιατί και η μελέτη είναι ένα πνευματικό άθλημα - ο αναγνώστης και, όταν αρχίζει την μελέτη, υποχρεώνεται να συγκεντρώνει την προσοχή του. Θα πρέπει να τονίσω στο σημείο αυτό ότι μια εποπτική συνολική θεώρηση του κειμένου είναι απαραίτητη και διευκολύνει την ανίχνευση νοημάτων, που εκτίθενται σ' ένα συγκεκριμένο κεφάλαιο.

Γ) Οργάνωση

Όταν λέμε οργάνωση της ύλης του κειμένου εννοούμε τη γενική διάταξη, τη δομή του. Το πληροφοριακό υλικό που προσφέρεται στα επιστημονικά συγγράμματα καλύπτουν ένα συγκεκριμένο

χώρο γνώσης, π.χ. ιστορία, κοινωνιολογία, φιλοσοφία, χημεία κλπ. Η ύλη αυτή δεν είναι τυχαία συλλογή ή διάσπαρτες ή αποσπασματικές γνώσεις. Εντάσσεται σ' ένα πλαίσιο με καθορισμένους σκοπούς. Έτσι, η ύλη είναι διαρθρωμένη με μια εξελικτική μορφή. Αυτό το καταλαβαίνουμε, όταν ρίξουμε μια ματιά στον πίνακα περιεχομένων, ο οποίος μας δίνει την κάτοψη του υλικού που δομείται στις διάφορες ενότητες. Αυτό μας δίνει την έννοια της οργάνωσης του κειμένου.

Είναι πολύ σημαντικό να μελετήσουμε την οργάνωση της ύλης, που μελετούμε, γιατί μας βοηθά να εντάξουμε ή να κατατάξουμε ό,τι διαβάζουμε οργανικά, ώστε να αποφύγουμε τη σύγχυση. Και δεν είναι λίγοι οι μαθητές που τελειώνοντας μια μελέτη δυσκολεύονται να διαχωρίσουν το υλικό που καταχώρισαν στη μνήμη τους. Η αβεβαιότητα ή η σύγχυση αυτή εμφανίζεται στις εξετάσεις, όταν επεκτείνουν την αναφορά τους σε πράγματα που δε ζητούνται.

Ασφαλώς, ο πίνακας περιεχομένων αποτελεί μια πολύ γενική εικόνα της διάταξης της ύλης, που απλώς συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση της δομής και οργάνωσης της ύλης του κειμένου.

Ας δούμε τώρα με ποιο τρόπο μπορούμε να αντιληφθούμε την οργάνωση του κειμένου. Δύο είναι οι τρόποι: (α) η έρευνα και (β) η εξήγηση. Παρά το γεγονός ότι οι τρόποι αυτοί συμπλέκονται, όμως διακρίνονται τα όριά τους με αρκετή σαφήνεια.

Τύποι οργάνωσης

1) Η έρευνα

Η έρευνα μπορεί να αρχίσει με την αναφορά γεγονότων και να πάρει τις παρακάτω μορφές:

Α	Β	Γ
Γεγονότα	Γεγονότα	Γεγονότα
Ανάλυση	Ανάλυση	Ανάλυση
Συμπέρασμα	Διατύπωση προβλήματος	Διατύπωση προβλήματος
		Συζήτηση-διαπραγμάτευση
		Συμπέρασμα

Εδώ παρατηρούμε να λειτουργεί μια βασική ψυχολογική διαδικασία με την οποία η έννοια ανακαλύπτεται ή κατακτάται. Αυτό σημαίνει ότι οι διάφορες ιδέες ομαδοποιούνται σύμφωνα με τα συγγενικά τους στοιχεία ή τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα, γεγονός που επιτρέπει στον αναγνώστη τη διαπίστωση της ιδιαιτερότητας και της σημασίας τους και από του σημείου αυτού να οδηγηθεί σε νέες έννοιες. Όταν το πληροφοριακό υλικό ομαδοποιείται με αυτόν τον τρόπο, τότε προσφέρονται στον αναγνώστη μια περίληψη ή ένα σχέδιο, που δείχνει πώς τα διάφορα μέρη είναι οργανωμένα.

2) Η εξήγηση

Εννοούμε ότι δίνεται έμφαση στο σύνολο σε σχέση με τα μέρη του. Ο συγγραφέας μπορεί να περιγράψει τα χαρακτηριστικά, τις προοπτικές, τις ποιότητες στοιχείων κλπ. και αυτό και εκείνο κλπ.

- Μπορεί να εξηγεί τη λειτουργία, τη διαδικασία: κάνει αυτό, μετά εκείνο.
- Μπορεί να αφηγείται: και τότε, στη συνέχεια.
- Μπορεί να δίνει εξηγήσεις: εξαιτίας αυτού, επειδή, γιατί οποιαδήποτε κι αν είναι η οργάνωση, υπάρχουν στάδια, περίοδοι, φάσεις, προοπτικές, περιοχές δηλαδή τμήματα, μέρη.

Το πρόβλημα τόσο για το συγγραφέα, όσο και για τον αναγνώστη είναι να εντάξει τα μέρη αυτά στο σύνολο. Όλα τα μέρη ασφαλώς δεν είναι εξίσου σημαντικά. Κατά συνέπεια ο αναγνώστης πρέπει να είναι επιλεκτικός και να φροντίσει να συνδέσει τα αξιόλογα και σημαντικά με το σύνολο, που συνήθως δίνεται σε μορφή συμπεράσματος ή εμφαντικά κατά την ανάπτυξη.

Γ) Οι προθέσεις.

Αξιολόγηση, παραπληροφόρηση, προκατάληψη

Οι προθέσεις-διαθέσεις ασκούν ισχυρή επίδραση στον τρόπο με τον οποίο μελετούμε και κατανοούμε. Αυτό όμως δεν τυγχάνει γενικής αποδοχής, παρά το γεγονός ότι ενώ το στοιχείο αυτό αναγνωρίζεται σε άλλες περιπτώσεις, για το θέμα της ανάγνωσης υπάρχει η άποψη ότι πρόκειται για μια ουδέτερη εργασία.

Κατανοούμε συνήθως μέσα από μια διαδικασία επιλογών την οργάνωση της κριτικής σκέψης. Αυτό δεν είναι εργασία του μηχανισμού της σκέψης, αλλά του προσώπου που χαρακτηρίζεται από ελπίδες, φόβους, προτιμήσεις, προθέσεις και διαθέσεις. Ο τρόπος με τον οποίο επιλέγουμε τα γεγονότα και τα καταγράφουμε στη νου μας καθορίζεται από την προσωπική μας εκτίμηση και επιλογή των αξιών και από τη συνολική τοποθέτησή μας απέναντι στη ζωή. Αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί να εκληφθεί ως μια τυπική ή και μηχανιστική διαδικασία. Η ανάγνωση που σκοπό έχει την πρόσκτηση του περιεχομένου του κειμένου, σε τελευταία ανάλυση είναι μια ασυνείδητη επεξεργασία της προσφερόμενης ύλης, στο πλαίσιο της οποίας έχουμε μια συμφωνία ή διαφωνία του αναγνώστη για σημεία ή απόψεις του συγγραφέα.

Κάθε κρίση εμφανίζει μια ψυχολογική παραπληροφόρηση, που εκπηγάει από την προοπτική της συνολικής προσωπικής αντίληψης της ζωής. Στο σημείο αυτό υπεισέρχεται το στοιχείο της υποκειμενικής θεώρησης και αξιολόγησης των γεγονότων, που επηρεάζεται από μια ολόκληρη δέσμη παραγόντων. Η αλήθεια που επισημαίνουμε ύστερα από μια θεώρηση των γεγονότων ενέχει πάντα το στοιχείο της υποκειμενικότητας ως προς την ερμηνεία και την κατανόησή της. Κατά συνέπεια πρόκειται για μια μορφή προκατάληψης. Οι προκαταλήψεις είναι συνήθως εγγενείς. Αντίθετα προς την συνήθη αντίληψη δεν είναι πάντοτε επιβλαβείς και δεν αντιστρατεύονται πάντοτε την αλήθεια. Όταν εξετάζουμε τις επιδράσεις των προθέσεων στην ανάγνωση, πρέπει να είμαστε προσεκτικοί και πάνω απ' όλα ανεκτικοί.

Ο τόπος του συγγραφέα.

Με τον όρο αυτό εννοούμε τη γενική πρόθεση του συγγραφέα και την έκφραση της προσωπικότητάς του. Όταν ο αναγνώστης γνωρίζει ή είναι εξοικειωμένος με τον τόνο του συγγραφέα, μπορεί να κατανοήσει όχι μόνο στη γενική προσέγγιση του συγγραφέα, αλλά και την πρόθεση που έχει απέναντι στο συγκεκριμένο θέμα. Η κρίση του συγγραφέα κατά πόσον είναι προκατειλημμένη ή όχι είναι ένα στοιχείο που μπορεί κανείς εύκολα να διακρίνει, γιατί εμφανίζεται διάχυτο στο κείμενό του. Αυτό λειτουργεί ως κριτικό προσδιορισμού των προθέ-

σεων, κατανόησης της προσωπικότητας του συγγραφέα και αξιολόγησης της ποιότητας της κρίσης του. Η ευαισθησία του αναγνώστη απέναντι στον τόνο του συγγραφέα συμβάλλει στην καλύτερη αντίληψη της δομής της σκέψης του και των τάσεων που εμφανίζει κατά την ανάπτυξη του περιεχομένου του θέματός του.

Οι προθέσεις του αναγνώστη.

Οι αναγνώστες συνήθως τείνουν να αναζητούν ό,τι αυτοί πιστεύουν και αποδέχονται. Αυτό είναι κάτι πολύ φυσιολογικό, γιατί νέες εμπειρίες πρέπει πάντοτε να συσχετίζονται με υπάρχοντες τύπους σκέψης και συμπεριφορών. Οι αναγνώστες αγνοούν πολλές φορές ακόμη ο,τιδήποτε δε συμφωνεί με τις δικές τους προθέσεις και τούτο συμβαίνει γιατί πρέπει να διατηρήσουν αμετάβλητες και σταθερές τις εμπειρίες τους.

Δε θα πρέπει να αγνοούνται οι προσωπικές ευαισθησίες, τα συναισθήματα και γενικότερα οι προθέσεις, που διαμορφώνουν συνήθως τις στάσεις μας στα ερεθίσματα που λαμβάνουμε. Όταν μελετούμε ένα κείμενο με την προοπτική ν' αξιοποιήσουμε το υλικό για την επισήμανση των ευρημάτων εκείνων, που θα δομήσουν την έρευνά μας, θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί, γιατί υπάρχει το ενδεχόμενο να παραποιήσουμε τα δεδομένα παρερμηνεύοντάς τα, όταν προσανατολιζόμαστε από τις προσωπικές μας προκαταλήψεις, οι οποίες μας φαλκιδεύουν στα αδιέξοδα της υποκειμενικότητας που, σε τελευταία ανάλυση, παραποιεί ή ακόμη και π' αστογραφεί την αλήθεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

3.1.0. Η ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ

3.1.1. Η συγκέντρωση του υλικού.

Υπάρχουν βιβλιογραφικοί οδηγοί στις πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες και τα σπουδαστήρια, στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στη Γεννάδειο, στις δημοτικές βιβλιοθήκες κ.ά., οι οποίοι προσφέρονται για συλλογή του απαραίτητου υλικού. Βέβαια, ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των βιβλιοθηκών δεν είναι ο προσδοκώμενος, αλλά όπου υπάρχει βασική οργάνωση μπορεί να βρει κανείς δύο ειδών καταλόγους: α) τον αλφαβητικό, κατά συγγραφέα και β) το λεμματικό ή θεματολογικό καθ' ύλην και κατά συγγραφέα. Βέβαια, υπάρχουν κέντρα πληροφόρησης (on line), όπου μπορεί κανείς μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή να έχει πρόσβαση σε βιβλιογραφικούς καταλόγους. Ασφαλώς το ιδανικότερο είναι το internet, το οποίο σου προσφέρει και το ζητούμενο υλικό. Στην περίπτωση που ο φοιτητής/ερευνητής είναι χρήστης ηλεκτρονικού υπολογιστή μπορεί ν' αξιοποιήσει ειδικά προγράμματα λογισμικού απόδελτίωσης και ταυτόχρονης αυτόματης δημιουργίας ερευνητικής βιβλιογραφίας. Έτσι, δημιουργείται μια ηλεκτρονική δελτιοθήκη με πολύ χρηστικούς καταλόγους βιβλιογραφίας, αφού μάλιστα είναι δυνατή η διαίρεσή της ανάλογα με τις θεματικές ενότητες.

Για τη συγκέντρωση του υλικού χρησιμοποιείται η γνωστή διαδικασία αποδελτίωσης των πηγών. Σε ειδικά δελτία (κάρτες) καταγράφει κανείς το υλικό, που κρίνει ότι αφορά το θέμα της εργασίας του. Η χρησιμότητα της μεθόδου αυτής, παρά το γεγονός ότι είναι χρονοβόρα, βρίσκεται στο γεγονός ότι μπορείς αργότερα να ταξινομήσεις το υλικό σου κατά θεματολογική ενότητα.

3.1.2. Η αξιολόγηση του συγκεντρωμένου υλικού.

Είναι δυνατό κατά την περίοδο συγκέντρωσης υλικού να συμπεριλάβεις και υλικό άσχετο ή μη χρηστικό. Γι' αυτό μετά την ταξινόμησή του και τη διαμόρφωση κάποιου γενικού σχεδιαγράμ-

ματος να προβείς στην αξιολόγησή του. Το αρχικό σχεδιάγραμμα της εργασίας σου λειτουργεί ως κριτήριο για τον χαρακτηρισμό του υλικού ως χρηστικού ή μη. Δε θα συνιστούσα την απαλλαγή από αυτό πριν από την ολοκλήρωση της εργασίας σου, γιατί υπάρχει το ενδεχόμενο μιας μη ορθολογικής αξιολόγησής του σε πρώτη φάση.

3.1.3. Σημειώσεις κατά τη διάρκεια της μελέτης.

Όταν λέμε λαμβάνω ή κρατώ σημειώσεις σημαίνει ότι απομονώνω μια πληροφορία, την οποία θεωρώ ενδιαφέρουσα έως σημαντική και την καταγράφω. Επομένως στο σημείο αυτό υπεισέρχεται ο υποκειμενικός παράγοντας, γι' αυτό και η λήψη σημειώσεων από τη φύση της είναι θέμα καθαρά προσωπικό. Και ακριβώς από αυτό το γεγονός εξαρτάται η επιτυχία της όλης προσπάθειας, γιατί είναι ενδεχόμενο να συλλέξουμε άφθονο υλικό, αλλά μη χρηστικό για το θέμα μας. Επομένως τι συλλέγεις και πώς το καταγράφεις είναι θέμα προσωπικής επιλογής.

1. Οι σημειώσεις είναι για να βοηθούν τη μνήμη. Είναι αυτόνομο ότι, όταν μελετάς για μια περίοδο δύο ή περισσότερων εβδομάδων προκειμένου να ετοιμάσεις μια ή δύο εργασίες σου ταυτόχρονα πρέπει να έχεις υιοθετήσει ένα σύστημα συλλογής, κατηγοριοποίησης και ανάκλησης των πληροφοριών σου, του υλικού σου που καλείσαι να επεξεργαστείς και να παρουσιάσεις.

2. Οι σημειώσεις σου προσφέρουν ένα ακατέργαστο υλικό, πάνω στο οποίο πρέπει να δουλέψεις σε σχέση με το θέμα της εργασίας σου. Χρειάζεσαι όμως ένα συγκεκριμένο είδος πληροφοριών, ανάλογο με τη φύση του θέματός σου, όπως γεγονότα, στατιστικά στοιχεία και άμεσες αναφορές- παραπομπές, που να είναι διαθέσιμες και ακριβείς.

3. Η διαδικασία λήψης σημειώσεων σε εξαναγκάζει:

* να κάνεις περιλήψεις ιδεών και επιχειρημάτων,

* να επιλέγεις σημεία σχετικά με το σκοπό της εργασίας σου,

* να κατανοείς και να ερμηνεύεις τις πηγές σου,

* να διευκρινίζεις συνεχώς και να προσαρμόζεις τις απόψεις σου για το θέμα σου κάτω από το φως μιας συνεχώς αυξανόμενης κατανόησης του υλικού και των επιχειρημάτων που παρουσιάζουν οι πηγές σου.

3.1.4. Πότε πρέπει να κρατάς σημειώσεις;

Η απάντηση σου εξαρτάται από τις προθέσεις σου και το στάδιο μελέτης στο οποίο έχεις φθάσει.

* Στο αρχικό στάδιο της ανάγνωσής σου, όταν επιλέγεις τα πλέον σημαντικά στοιχεία γενικής φύσεως ίσως να μην είναι αναγκαίο να κρατάς σημειώσεις μέχρις ότου τελειώσεις την προσπάθεια ν' αποκτήσεις μια ιδέα για το θέμα σου και να προσανατολιστείς. Στη συνέχεια θα αντιληφθείς εκτιμώντας το υλικό που διάβασες ότι θα πρέπει να επανέλθεις στη μελέτη συγκεκριμένων βιβλίων και να κρατήσεις σημειώσεις στοιχείων και πληροφοριών χρήσιμων για το θέμα σου.

* Σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο μελέτης, όταν θα μπορείς να κατανοήσεις καλύτερα τις απαιτήσεις του θέματος της εργασίας σου, θα κρατάς σημειώσεις κατά την ώρα της μελέτης του συγκεκριμένου κειμένου ή τουλάχιστον στο τέλος κάθε κεφαλαίου.

* Κατά περιόδους ενδέχεται να μην επιθυμείς να κρατάς σημειώσεις και να προτιμάς να κάνεις φωτοστίγματα σελίδων του κειμένου με σκοπό να υπογραμμίσεις σημεία "λειδιά" ή να γράφεις πλαγιότιτλους ή να διασταυρώνεις τις πληροφορίες του φωτοτυπημένου κειμένου με άλλες που βρίσκονται στη διάθεσή σου. Βέβαια, ποια πρακτική θ' ακολουθήσεις εξαρτάται από το γεγονός αν το βιβλίο είναι δικό σου ή το δανείστηκες ή η μελέτη του μπορεί να γίνει μόνο στη βιβλιοθήκη.

3.1.5. Τι πρέπει να σημειώνεις και σε ποια έκταση;

Η επιλογή του περιεχομένου των σημειώσεών σου πρέπει να θεμελιώνεται σε τρεις προϋποθέσεις:

1. Στην πρόθεση του συγγραφέα του συγκεκριμένου κειμένου. Ο συγγραφέας συλλέγει και δομεί το υλικό του προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες της εργασίας του. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι συμπίπτει με τις ανάγκες του δικού σου θέματος. Κατά συνέπεια πρέπει να επισημάνεις ποια είναι η πρόθεση του συγγραφέα και τότε οφείλεις να απομονώσεις πληροφορίες και ιδέες που να εξυπηρετούν ή ν' ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα της εργασίας σου.

2. Στο γνωστικό αντικείμενο στο χώρο του οποίου εργάζεσαι. Όταν εργάζεσαι επί των πηγών, π.χ. της Ιστορίας, της λογοτεχνίας, της

θεολογίας θα πρέπει να συμπεριλάβεις πολλές αναφορές-παραπομπές, τις οποίες θα συμπεριλάβεις αυτολεξεί στην εργασία σου. Γι' αυτό θα πρέπει να κρατήσεις σημειώσεις ακριβείας. Αν αντλείς τις πληροφορίες σου από βοηθήματα, τούτο δεν είναι αναγκαίο. Θα μπορούσες να παραθέσεις περιλήψεις αυτών που διάβασες.

3. Στις δικές σου προθέσεις σε σχέση με το θέμα σου.

Αν γνωρίζεις επακριβώς τι στοιχεία και πληροφορίες αναζητείς, τότε μπορείς να επιλέξεις και να καταγράψεις το σχετικό υλικό με κάθε λεπτομέρεια. Μερικοί ερευνητές συνηθίζουν από την αρχή να κρατούν σημειώσεις όλων όσων μελετούν με το σκεπτικό ότι όλα είναι ενδιαφέροντα και ότι ενδέχεται να τα αξιοποιήσουν στην εργασία τους. Το αποτέλεσμα βέβαια είναι η συσσώρευση ενός υλικού, το οποίο τελικά μπορεί να κριθεί ως άσχετο ή μη χρηστικό, ενώ η συλλογή του υπήρξε χρονοβόρα και επίπονη.

3.1.6. Πώς πρέπει κρατάς σημειώσεις

Υπάρχουν τρεις γενικές αρχές:

1) Ακριβής καταγραφή στοιχείων.

Οι σημειώσεις σου πρέπει να έχουν σαφή βιβλιογραφικά στοιχεία, γιατί αργότερα ενδέχεται να τις αξιοποιήσεις ως παραπομπές. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι πρέπει να σημειώσεις κατά σειρά τα εξής:

- * Συγγραφέα
- * τίτλο
- * εκδότη και έκδοση,
- * τόπο έκδοσης
- * χρόνο έκδοσης
- * σελίδα

Για το θέμα αυτό θα υπάρξει παρακάτω λεπτομερής αναφορά.

2) Ευέλικτο σύστημα.

Πρέπει να καταχωρείς το υλικό των σημειώσεών σου κατά ένα τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι ευχερής η αναδιάταξή τους για τους σκοπούς της εργασίας σου. Σημειώσεις σε ξεχωριστά χαρτιά ή σε καρτέλες έχουν τη δυνατότητα πολλαπλής χρήσης στα διάφορα στάδια συγγραφής της εργασίας, όταν μάλιστα χαρακτηρίζεις το περιεχόμενο της καρτέλας σου με μια λέξη ή μια περιεκτική νοηματική φράση.

3) Χώρος για σχόλια.

Πρέπει να αφήνεις αρκετό χώρο στο περιθώριο π.χ. των καρτελών. Καθώς θα συλλέγεις το πληροφοριακό σου υλικό θα ανακαλύψεις ότι θέλεις να προσθέσεις μια παράλληλη αναφορά από άλλη πηγή ή ακόμη μπορεί να θέλεις να κάνεις δικά σου σχόλια ή παρατηρήσεις ή επισημάνσεις, που θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην εξελικτική πορεία της έρευνας.

4.1.0. Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΜΕΝΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

4.1.1. Η αξιοποίηση του υλικού.

Μετά τη συγκέντρωση του υλικού το πρώτο ερώτημα που προβάλλει είναι το πώς αυτό θα χρησιμοποιηθεί στην ανάπτυξη του θέματος και ακόμη μήπως υπάρχει και κάποιο ακόμη βιβλίο που πρέπει να διαβάσεις. Ίσως ακόμη και στη φάση αυτή να έχεις δισταγμούς για να ξεκινήσεις.

Η μετάθεση του χρόνου έναρξης της σύνθεσης της εργασίας σου και της διαμόρφωσης ενός σχεδιαγράμματος είναι σοβαρότατος κίνδυνος, γιατί εξαντλούνται τα χρονικά περιθώρια που έχουν δοθεί για την παράδοση της εργασίας, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί κλίμα σοβαρότατης πίεσης χρόνου, που τελικά θα αποβεί σε βάρος της εργασίας.

Ποιο, λοιπόν, είναι το στοιχείο και το σημείο εκκίνησης;

Η λεκτική διατύπωση του θέματος, δηλαδή ο τίτλος της εργασίας, είναι αποτελεί στοιχείο καθοριστικής σημασίας για τη δομή και την οριοθέτηση της έρευνας, ενώ παράλληλα γίνεται ο δείκτης, που θα καθορίσει την αφετηρία και τη εμβέλεια της όλης προσπάθειας.

Σχετικά με τη διατύπωση του θέματος ως παράδειγμα παραπάνω προτάθηκε το θέμα: «*Η θέση της γυναίκας στο ευαγγελικό έργο της Αποστολικής Εκκλησίας*». Παρατηρούμε ότι με πολλή σαφήνεια προσδιορίζεται το αντικείμενο έρευνας και οι οριοθετήσεις του.

Πρώτο, λοιπόν, στοιχείο είναι η **θέση της γυναίκας**, δεύτερο το **ευαγγελικό έργο** και τρίτο η οριοθέτηση της έρευνας η **αποστολική Εκκλησία**. Επομένως ως σημείο εκκίνησης πρέπει να είναι η αναζήτηση πληροφοριών για τον προσδιορισμό της θέσης της γυναίκας στο πλαίσιο λειτουργίας της, δηλαδή στην αποστολική Εκκλησία. Αυτό σημαίνει όμως ότι θα πρέπει να προβληθεί η συγκεκριμένη θέση της στο ιστορικό σκηνικό της συγκεκριμένης περιόδου, το οποίο συνθέτουν ποικίλοι παράγοντες, όπως πολιτισμικοί, οικονομικοί, κοινωνικοί, θρησκευτικοί και πολιτικοί. Έτσι, η προσπάθεια πρέπει ν' ανταποκριθεί στις προστακτικές των παρακάτω λέξεων:

- περίγραψε, —————→ σύγκρινε
- αντιπαραθέσε —————→ έλεγχε
- αξιολόγησε —————→ αποσαφήνισε
- κατάγραψε —————→ ανάλυσε,
- εξήγησε —————→ συμπέρανε

4.1.2. Η θεματολογική κατάταξη του υλικού.

Αυτό σημαίνει ότι το συλλεγμένο υλικό σε καρτέλλες, με τη βοήθεια των χαρακτηρισμών που υπάρχουν πάνω σ' αυτές, θα το κατανείμεις σε θεματικές ενότητες. Η κατάταξη αυτή είναι πολύ σημαντική γιατί έχεις μια ομαδοποίηση του υλικού σου, η οποία σε προσανατολίζει προς δύο κατευθύνσεις: α) τη διαπίστωση ποιες θεματικές ενότητες μπορείς να ερευνήσεις και να καλύψεις με βάση το υπάρχον υλικό και β) την επισήμανση των τυχόν κενών.

Έτσι, μπορείς να προχωρήσεις σε μια στρατηγική γενικού σχεδιασμού της πορείας της εργασίας σου ως εξής:

α) Ανάλυση του θέματος της εργασίας.

β) Ανάγνωση των σημειώσεων.

γ) Επισήμανση βασικών σημείων.

δ) Σκέψεις για δυνατή διάταξη του υλικού.

ε) Διαμόρφωση ενός προσχεδίου, που να διαλαμβάνει τα βασικά στάδια ανάπτυξης του θέματος με ένα πιθανό συμπέρασμα.

Είναι βέβαιο ότι κατά την πορεία το αρχικό σχεδιάγραμμα θα αλλάξει πολλές φορές, ανάλογα και στα επιμέρους στοιχεία του, δεν αποκλείεται όμως και ένας επαναπροσδιορισμός της ερευνητικής

πορείας. Ο σχεδιασμός της πορείας είναι μια συνεχής διαδικασία αρκετά δημιουργική, λόγω της δυναμικής του μετασχηματισμού που παρουσιάζει κάτω από την επίδραση:

- * των αξιώσεων του θέματος,
- * των ιδεών άλλων ερευνητών,
- * της πολλαπλότητας των επιχειρημάτων,
- * των προσωπικών σκέψεων,
- * των απαιτήσεων διεύρυνσης για πληρέστερη πληροφόρηση, και
- * της εμφάνισης μη προβλέψιμων εξελίξεων κ.ά.

4.1.3. Τι πρέπει να προσέξεις κατά το σχεδιασμό και τη διαμόρφωση του σχεδιαγράμματος.

Είναι πολύ σημαντικό να ξεχωρίσεις το «σχεδιασμό» από το «σχεδιάγραμμα». Ο σχεδιασμός τοποθετείται στην αρχή της ερευνητικής προσπάθειας στο πλαίσιο της οποίας προβαίνεις στην επιλογή του θέματος, ενώ μελετάς και συγκεντρώνεις υλικό. Το σχέδιο είναι το διάγραμμα του τρόπου με τον οποίο προτίθεται να διαρθρώσεις και να δομήσεις τις ιδέες σου και το συλλεγμένο σχετικό υλικό. Το σχεδιάγραμμα μπορεί να γίνει σε διαφορετικά στάδια συλλογισμού και συγγραφής της εργασίας, ενώ ο σχεδιασμός είναι μια συνεχής διαδικασία. Θα διαπιστώσεις μια δυναμική μορφή σχεδιασμού να αρχίζει από το στάδιο της πρώτης ανάλυσης του θέματος. Ακόμη και ο τρόπος με τον οποίο θέτεις στον εαυτό σου ερωτήματα για την εργασία σου εκφράζει ένα είδος κλιμάκωσης ιδεών ή διάταξης ή για τη συγγραφή ή τη συλλογή των πληροφοριών.

Με την πρόοδο της μελέτης της, σχετικής βιβλιογραφίας και τη λήψη ανάλογων σημειώσεων διακρίνεις καλύτερα ποια μέρη μπορούν να συμπεριληφθούν στο θέμα σου ή σε ποια μέρη μπορεί να διααιρεθεί το υλικό σου. Επίσης επισημαίνεις ποια μέρη συνδέονται μεταξύ τους. Ακόμη κατά τη συγγραφή της εργασίας σου συνεχώς θα αναδύονται ιδέες και θα ανακαλούνται στη μνήμη σου σχετικές πληροφορίες, που κατέγραψες κατά τη μελέτη της βιβλιογραφίας σου. Έτσι, προβαίνεις σε ανάλογες επιλογές διαγράφοντας, επεκτείνοντας, ανασκευάζοντας ή και ξαναγράφοντας ακόμη το κείμενό σου.

Ο σχεδιασμός στην πραγματικότητα είναι μια δημιουργική διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας μετασχηματίζεις ακόμη και αναδομείς

- τις απαιτήσεις του θέματος,
- τις ιδέες άλλων συγγραφέων ερευνητών,
- τις δικές σου σκέψεις σε μια πρωτότυπη δική σου θέση.

Οι πολλαπλές μορφές σχεδιασμού

Υπάρχουν πολλές και ποικίλες μορφές σχεδιασμού της εργασίας σου και επιλογή εξαρτάται πάντοτε από την ιδιαιτερότητα του τρόπου εργασίας και μελέτης του ερευνητή. Όμως βασικά και ανεξάρτητα από την ποικιλία των μορφών σχεδιασμού υπάρχουν μερικές στρατηγικές, που είναι αξιόλογες και που μπορούν να τύχουν ανάλογης προσαρμογής κατά την πορεία της εργασίας σύμφωνα με τις απαιτήσεις και τις επιδιώξεις της.

Οι στρατηγικές:

1. Ανάλυση του θέματος

Έλεγξε πολλές φορές τις προσανατολιστικές οδηγίες που σου δόθηκαν από τον επιβλέποντα ή σύμβουλο καθηγητή για τον τρόπο αξιοποίησης του συλλεγμένου υλικού σου.

2. Διάβασε προσεκτικά όλες τις σημειώσεις σου.

Η ενέργεια αυτή πρέπει να γίνει ταυτόχρονα με την παραπάνω, γιατί μπορεί να τις έχεις διαβάσει εβδομάδες πριν και ενδεχόμενα μέρος αυτών να έχει λησμονηθεί. Έτσι, αποκτάς και μια συνολική εικόνα του υλικού που έχεις συγκεντρώσει

3. Αρχισε να επισημαίνεις τα βασικά σημεία.

Προς την κατεύθυνση αυτή θα βρεις χρήσιμη τη διασταύρωση αναφορών και παραπομπών για συγκεκριμένο σημείο. Χρησιμοποίησε το περιθώριο των σημειώσεών σου. Θα μπορούσες ταυτόχρονα να υπογραμμίζεις σημεία ή στοιχεία, τα οποία κρίνεις σημαντικά για τον εμπλουτισμό των θέσεων και την ενίσχυση της επιχειρηματολογίας σου. Ακόμη θα μπορούσες να προβείς σε κάποια κατάταξη ή κατηγοριοποίηση των σημειώσεών σου με βάση τα κοινά δεδομένα τους ή τη βαθμιαία προβαλλόμενη διασύνδεση και σπειροειδή εξέλιξή τους.

4. Σκέψου μια δυνατή διάταξη του υλικού.

Ύστερα από μια αξιολόγηση του συγκεντρωμένου υλικού προσπάθησε να βρεις τρόπους συσχετισμού του και κατάταξής με βάση τις συντεταγμένες του θέματός σου και ένταξής του κατά τρόπο φυσιολογικό σ' ένα ενιαίο τύπο σύνθεσης. Σκέψου ακόμη για τον κεντρικό σκοπό της επιχειρηματολογίας σου και για το πώς θα πρέπει το υλικό σου να χρησιμοποιηθεί, προκειμένου αυτός να υποστηριχθεί και ν' αναπτυχθεί.

5. Διαμόρφωσε ένα δυναμικό σχεδιάγραμμα

Πρώτη προσπάθειά σου πρέπει να είναι τουλάχιστον η κατάγραφή των κυρίων σταδίων της εργασίας σου και το πιθανό συμπέρασμα. Ίσως αποβεί χρήσιμη η συμπερίληψη κεντρικών ή βασικών ονομάτων ή σημείων σε κάθε στάδιο. Ακόμη θα μπορούσες να επιλέξεις το περιεχόμενο μιας παραπομπής ως σημείο ή στοιχείο έναρξης της εργασίας.

Τελικά, μπορεί ν' απογοητευτείς διαπιστώνοντας ότι δεν υπάρχει μια αλάνθαστη μέθοδος σχεδιασμού της εργασίας σου, που θα μπορούσε να σου εξασφαλίσει μια επιτυχή δρομολόγηση της επιστημονικής σου σκέψης και μια ορθολογική και συνεπής διάρθρωση της εργασίας σου, που θα εγγυάται την πληρότητά της.

Θα πρέπει να θυμάσαι ότι τα περισσότερα θέματα διαθέτουν μια εγγενή δομή, η οποία προκύπτει αυθόρμητα και άμεσα κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας του συλλεγμένου υλικού. Κάθε φορά που θα ασχολείσαι με κάποια επιστημονική εργασία θ' αντιμετωπίζει την ίδια δυσκολία της διαμόρφωσης της δομής της και της προσαρμογής της στους σκοπούς και τις επιδιώξεις σου.

Το σχέδιο της εργασίας είναι στενά συνδεδεμένο με την ταξινόμηση του υλικού, γιατί είναι βάση της. Γνώρισμα ενός καλού σχεδιαγράμματος είναι η **λογική ακολουθία** και η **ισόρροπη ανάπτυξη** του. Έτσι, λοιπόν, πρέπει να προσέξεις αν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις μιας επιστημονικής έρευνας, που είναι οι εξής:

* Το σχεδιάγραμμα είναι εκτενές ή πολύ μικρό;

* Έχεις δώσει απάντηση στο θέμα;

- Η απάντηση καλύπτει ολόκληρη το θέμα;
- Έχουν απαντηθεί και άλλες ερωτήσεις πλην της κύριας που τίθεται στο θέμα;

- Έχεις καλύψει όλα τα ενδιαφέροντα σημεία, έτσι όπως αυτά αναδεικνύονται μέσα από τη μελέτη των πηγών σου;

4.1.4. Τι πρέπει να έχεις υπόψη σου στη διαμόρφωση και διάταξη του υλικού.

Συνοχή και δομή

* Υπάρχει σαφής πορεία στην προσέγγιση του θέματος;

- Τα επιμέρους κεφάλαια διασυνδέονται μεταξύ τους σύμφωνα με τις υπαγορεύσεις μιας ορθολογικής προσδοκίας;
- Υπάρχει ικανοποιητική εξισορρόπηση κατά την παράθεση της επιχειρηματολογίας;
- Η εργασία διαλαμβάνει μια ικανοποιητική εισαγωγή και ένα ανάλογο συμπέρασμα;

4.1.5. Τι πρέπει να προσέξεις κατά τη σύνθεση της εργασίας.

Πριν αρχίσεις να γράφεις θα πρέπει να λάβεις υπόψη σου σοβαρά το θέμα της γλωσσικής φυσιογνωμίας της εργασίας σου.

- Πρέπει να επιλεγεί το γλωσσικό σχήμα δόμησης του υλικού της εργασίας.
- Πρέπει να υπάρχει ακρίβεια στη χρήση των λεκτικών στοιχείων και σαφήνεια στη διατύπωση των ιδεών.
- Πρέπει να τηρούνται οι γραμματικοί και συντακτικοί κανόνες με συνέπεια.
- Πρέπει να αποφεύγονται εκθεσιακές τάσεις σε περιπτώσεις περιγραφών θέσεων ή γεγονότων.
- Πρέπει να μη γίνονται επαναλήψεις και πλατυασμοί.
- Πρέπει να γίνεται χρήση της απαιτούμενης ορολογίας.
- Πρέπει να γίνεται ο εννοιολογικός προσδιορισμός βασικών όρων της εργασίας, πριν από την ανάπτυξη του θέματος.

Τα υφολογικά στοιχεία της εργασίας πρέπει να ανταποκρίνονται στα χαρακτηριστικά μιας επιστημονικής έρευνας, που είναι:

* Αναλυτικότητα	—————>	Ορθολογισμός
* Λιτότητα λόγου	—————>	Σαφήνεια
* Αντικειμενικότητα	—————>	Ακρίβεια

4.2.1. Η επιστημολογική προοπτική του υλικού.

Η επιχειρηματολογία ανταποκρίνεται στους στόχους που εξυπηρετεί; Με τον όρο "επιχείρημα" αντιλαμβανόμαστε το συλλογισμό προς υποστήριξη γνώμης ή απόδειξη ορθότητας γνώμης ή προς συναγωγή ορισμένου συμπεράσματος.

Ο συλλογισμός αυτός διακρίνεται για τη συστηματική διάταξη και παρουσίαση ιδεών, δομημένων σε ένα οργανικό σύνολο.

Χαρακτηριστικά του περιεχομένου του συλλογισμού :

- είναι κοινώς παραδεκτό,
- διατυπώνεται με σαφήνεια και ακρίβεια, ώστε να μην αφήνονται περιθώρια μιας διαφορετικής αντίληψής του,
- αντέχει στην κριτική του λόγου,
- ανταποκρίνεται στην αντιληπτική ικανότητα του μέσου ανθρώπου.

Τα επιχειρήματα σε μια επιτημονική εργασία έχουν μια εσωτερική σχέση, προσδιοριζόμενη ως κλιμάκωση ορθολογική που αποσκοπεί στην απάλειψη των οποιοδήποτε αμφιβολιών, την εδραίωση και κατοχύρωση γνώμης ή ερευνητικού αποτελέσματος. Από τη στιγμή που ένα επιχείρημα είναι μαχητό αδυνατεί να λειτουργήσει ως τεκμηρίωση συγκεκριμένης θέσης ή άποψης, δεν ανταποκρίνεται δηλαδή στη φύση του, γιατί η αποδεικτική του ισχύ, θεμελιώνεται στο ακαταμάχητο αυτού. Η επιχειρηματολογία της επιστημονικής εργασίας οφείλει να είναι πάντοτε προσανατολισμένη προς τον τελικό σκοπό και στόχο της έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

5.0. Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

5.1. Τα χαρακτηριστικά του περιεχομένου και οι σκοποί της επιστημονικής εργασίας

<i>ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ</i>	<i>ΣΚΟΠΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ</i>
Θεωρίες	→ Να περιγράψει
Εννοιες	→ Να αναλύσει
Γεγονότα	→ Να αξιολογήσει
Επιστημονικά ευρήματα	→ Να καθορίσει → Να αποσαφηνίσει
Απόψεις	→ Να ερμηνεύσει

Ο συντάκτης μιας επιστημονικής εργασίας θα πρέπει να έχει υπόψη του ότι το κείμενο του δεν προορίζεται για το αρχείο. Ο απόδότης του, μικρό ή μεγάλο αναγνωστικό κοινό, έχει ορισμένες προσδοκίες, ιδιαίτερα, όταν γνωρίζει ότι πρόκειται για ένα προϊόν πνευματικού μόχθου, που φιλοδοξεί να συμβάλει στην έρευνα.

ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

α) να εστιάζεται στο θέμα

β) να είναι βασισμένη σε

γ) να προσφέρει νέα στοιχεία

δ) να διαθέτει πληρότητα

έγκορη
και
αυθεντική
μαρτυρία

Η επιστημονική εργασία πρέπει:

α) να διακρίνεται για

την ορθολογική
και
την αντικειμενική
παρουσίαση της επιχειρηματολογίας,

- β) να εξασφαλίζει την ευχερή παρακολούθηση και πορεία της έρευνας, και**
γ) να είναι πρωτότυπη, να προσφέρει ήπιαδή νέα στοιχεία.

5.2. Δομικά στοιχεία της επιστημονικής εργασίας

1. Τίτλος εργασίας
2. Πίνακας περιεχομένων
3. Πίνακας συντομογραφιών
4. Πρόλογος
5. Εισαγωγή
6. Κυρίως θέμα
  - * Μέρη
  - * Κεφάλαια (θεματικές ενότητες υποενότητες)
7. Σύνοψη
8. Συμπέρασμα
9. Ερωτήριο όρων και κυρίων ονομάτων
10. Ένθετο υλικό (πίνακες, σχεδιαγράμματα, κείμενα)

Στις σελίδες που ακολουθούν θα γίνει ειδική αναφορά στη σπονδύλωση της εργασίας, δηλαδή την αρχιτεκτονική δομή της, όπως φαίνεται στο παραπάνω πλαίσιο.

Επίσης θα αναφερθώ σε επιμέρους στοιχεία της δόμησης αυτής με την εξής σειρά:

α) διαμόρφωση κεφαλαίου.

- * Τίτλος κεφαλαίου
- * τίτλος ενότητας
- * τίτλος υποενότητας

β) αρίθμηση κεφαλαίων, ενότητων και υποενότητων

γ) κείμενο

- * παράγραφοι
- * σχέση παραγράφων
- * ένθετα κείμενα
- . ελληνόγλωσσα κείμενα
- . ξενόγλωσσα κείμενα

δ) παραπομπές

ε) βιβλιογραφία

5.2.1.Ο τίτλος της εργασίας

Η επιλογή και διατύπωση του τίτλου μιας επιστημονικής εργασίας είναι στοιχείο πολύ σημαντικό γιατί σηματοδοτεί το περιεχόμενο και την έκταση της εργασίας, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να προσφέρει το στίγμα της επιστημονικής πορείας και ακόμη τις προοπτικές και τις οριοθετήσεις της έρευνας. Επομένως η επιλογή και χρήση των κατάλληλων λεκτικών στοιχείων αποτελεί μια εξόχως δύσκολη, αλλά και σημαντική πράξη, πολλές φορές αποφασιστικής σημασίας για το συγγραφέα και τον αναγνώστη. Η ανεπιτυχής διατύπωση του τίτλου είναι δυνατό να αποπροσανατολίσει στο βαθμό μάλιστα να προκληθεί και σύγχυση. Γι' αυτό κρίνεται ως αναγκαίο να υπάρξει μια σχολαστική επανεξέταση του τίτλου μετά την ολοκλήρωση της εργασίας, οπότε ο συγγραφέας έχει μια πλήρη αντίληψη των διαστάσεων και των παραμέτρων της εργασίας του και κατά συνέπεια μπορεί να προβεί στην ακριβή διατύπωση του τίτλου. Ο τίτλος πρέπει να είναι σύντομος, περιεκτικός και σαφής. Τα λεκτικά στοιχεία σύνθεσής του θα πρέπει να επιλεγούν με πολλή προσοχή, γιατί όχι μόνο πρέπει να είναι κατανοητός, αλλά και να προκαλεί το άμεσο ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Ο τίτλος αναγράφεται στο μέσον περίπου της πρώτης σελίδας της εργασίας, στο άνω μέρος της ίδιας σελίδας αναγράφεται το ονοματεπώνυμο του ερευνητή και στο κάτω μέρος ο τόπος και χρόνος έκδοσής της.

Αναφορικά με το όνομα του συγγραφέα σε ποια πτώση πρέπει να αναγραφεί υπάρχουν δύο απόψεις: α) στην ονομαστική και β) στη γενική. Και οι δύο είναι ορθές. Στην πρώτη περίπτωση ανταποκρίνεται στην ερώτηση: ποιος είναι ο συγγραφέας και στη δεύτερη εκφράζει το ποιητικό αίτιο, δηλαδή υπό ποιού διενεργήθηκε η έρευνα.

5.2.3. Ο πρόλογος

Πολλοί συγχέουν τον πρόλογο με την εισαγωγή. Ανάμεσά τους όμως υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές, τις οποίες θα καταγράψουμε στη συνέχεια.

Θα ήταν δυνατό να χαρακτηρίσουμε τον πρόλογο ως τον προ-
 ιδεασμό του αναγνώστη για το περιεχόμενο της εργασίας. Ο πρόλογος
 στο πλαίσιο αυτής της αντίληψης θα πρέπει να προσφέρει ένα γενικό
 ιδεολογικό περίγραμμα του θέματος, αποφεύγοντας επιμελώς να υπει-
 σέλθει σε λεπτομέρειες.

Στον πρόλογο θα πρέπει να προβάλλεται η κεντρική ιδέα, η
 οποία θα εμφανίζεται ως ο πόλος έλξης του ενδιαφέροντος του συγγρα-
 φέα, ώστε να κατανοείται από μέρος του αναγνώστη το κίνητρο επιλο-
 γής ή ενασχόλησης με το συγκεκριμένο θέμα. Αυτό, βέβαια, δε σημαί-
 νει ότι τα ενδιαφέροντα του αναγνώστη και του συγγραφέα συμπίπτουν
 αναγκαία.¹ Όμως είναι δυνατό ο τρόπος με τον οποίο θα προλογίσει ο
 συγγραφέας την εργασία του να κεντρίσει ένα υπολανθάνον ενδια-
 φέρον ή να προκαλέσει τη γέννηση ανάλογου ενδιαφέροντος.

Δίνοντας τις εννοιολογικές συντεταγμένες του θέματος, αν
 αυτό εντάσσεται στο παρελθόν και εφόσον το επιτρέπει ο χαρακτήρας
 και η φύση του, θα ήταν δυνατό να καταδειχθεί η αντανακλαστικότητα
 του στο παρόν, η οποία μπορεί να είναι και πολυδιάστατη. Αν όμως
 αυτό αφορά το παρόν, τότε η προβολή της προβληματικής του μπορεί
 να υφαρπάξει την προσοχή του αναγνώστη και να γεννήσει το
 ενδιαφέρον του ή ακόμη να ερεθίσει και να πυροδοτήσει υπάρχουσες
 πνευματικές ανησυχίες ή τάσεις ερευνητικής αναζήτησης λύσεων ή
 απαντήσεων σε επισημαινόμενα αδιέξοδα.

Ο ρόλος, λοιπόν, του προλόγου είναι εξαιρετικά σημαίνων,
 γιατί μπορεί:

(α) να ελκύσει το άμεσο ενδιαφέρον του αναγνώστη με απο-
 τέλεσμα να λειτουργήσει αυτό ως παράγοντας παρότρησης για μελέτη
 της εργασίας, οπότε έχουμε μια θετική ψυχολογική προδιάθεση μέχρι
 και ευμενή ακόμη,

(β) να προκαλέσει αντίθεση, αν τα προσφερόμενα στοιχεία
 στον πρόλογο προσφέρουν στον αναγνώστη μια διαμετρικά αντίθετη
 προοπτική προς την προσωπική του άποψη ή τοποθέτηση, οπότε και
 πάλι ελκύεται για λόγους αυτονόητους.

Η πρώτη επαφή με ένα κείμενο είναι αποφασιστικής σημασίας
 για την τοποθέτηση του αναγνώστη απέναντι σ' αυτό. Γι' αυτό ο πρόλο-
 γος πρέπει να συντάσσεται μετά την ολοκλήρωση της εργασίας για
 τους εξής λόγους:

- α) έχεις μια πλήρη εικόνα της πορείας της εργασίας σου,
- β) γνωρίζεις με σαφήνεια και ακρίβεια τα δομικά της στοιχεία,
- γ) έχεις διαμορφώσει το βασικό της άξονα,
- δ) έχεις αξιολογήσει τις θέσεις και τις απόψεις σου, και
- ε) μπορείς να προβάλλεις με βεβαιότητα κεντρικά σημεία της έρευνάς σου, μέσα από τα οποία αναδεικνύεται η σπουδαιότητα του θέματος, που θα προσανατολίσουν τη σκέψη του αναγνώστη και θα τον προϋδεάσουν για τις τυχόν προβληματικές που αυτό παρουσιάζει.

5.2.4. Εισαγωγή.

Τι πρέπει να περιλαμβάνει;

α) Παρουσίαση του θέματος

- * η διατύπωση του προβλήματος ;
- * περιγραφή των κύριων σημείων του, ανάλυση του προβλήματος
- * προβληματική (προβολή του αξιόλογου)
- * διαστάσεις του θέματος
- * επιδράσεις - παράμετροι

β) Προσδιορισμό του χαρακτήρα του θέματος

- * προσδιορισμός της φύσης του θέματος
- * επισήμανση των τυχόν δυσκολιών ή αδυναμιών που παρουσιάζει

γ) Μεθοδολογία

- * προοπτική του θέματος
- * οριοθετήσεις του θέματος
- * μεθοδολογική προσέγγιση

Γενικά χαρακτηριστικά της εισαγωγής.

- λιτότητα έκφρασης
- περιεκτικότητα νοημάτων
- αυστηρή συνοχή στοιχείων περιγραφής
- σαφήνεια εννοιών με στόχο την προσφορά μιας κάτοψης του θέματος.

5.1.5. Κυρίως θέμα.

Το κυρίως θέμα μιας επιστημονικής εργασίας μπορεί να διαιρεθεί:

- α) σε μέρη (Μέρος Α', Μέρος Β' κλπ.)

- β) σε κεφάλαια ή θεματικές ενότητες
 γ) σε υποενότητες ή υποκεφάλαια.

α) Η έννοια του μέρους

Όπως δηλώνει και ο όρος "μέρος" η ύλη της επιστημονικής έρευνας είναι δυνατό να διααιρεθεί σε τμήματα ή μέρη. Κριτήριο της διαίρεσης αυτής είναι:

1. **Ο χαρακτήρας της ύλης**, δηλαδή ιστορικός, δογματικός νομοκανονικός, αναφέρεται δηλαδή στην πίστη ή τη ζωή της Εκκλησίας π.χ.

ΜΕΡΟΣ Α'

Η ιστορική επισκόπηση της θεσμικής θέσης της γυναίκας μέχρι τους χρόνους του Ιησού⁴.

ΜΕΡΟΣ Β

Η συμβολή του χριστιανισμού στην αναβάθμιση της θέσης της γυναίκας⁵.

2. **Οι χρονολογικές οριοθετήσεις του θέματος**, δηλαδή όταν αυτό εξετάζεται στο πλαίσιο κάποιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου π.χ.

ΜΕΡΟΣ Α'

Οι κοινωνικές δομές των λαών της Μεσογείου κατά την εποχή του Μ. Αλεξάνδρου

ΜΕΡΟΣ Β'

Οι επιδράσεις της ρωμαϊκής κυριαρχίας στους λαούς των περιοχών των κατακτήσεων του Μ. Αλεξάνδρου.

β) Κεφάλαια ή θεματικές ενότητες

Τα κεφάλαια αποτελούν θεματικές ενότητες δομούμενες με βάση τα στοιχεία, που συνθέτουν εννοιολογικούς κύκλους μιας κατάκερματισμένης γενικότερης έννοιας, δηλαδή του θέματος της έρευνας.

⁴ Η παρουσίαση ιστορικής μαρτυρίας για τη θέση της γυναίκας σε όλα τα θεσμικά πλαίσια (οικονομικά, πολιτικά, θρησκευτικά, εκπαιδευτικά κλπ.). Χαρακτήρας της ύλης ιστορικός.

⁵ Η διδασκαλία του χριστιανισμού ως διακήρυξη μιας καινής κτίσεως, ποια συμβολή είχε στη μεταβολή της θέσης της γυναίκας, στο πλαίσιο της ιστορικής διάστασης της Βασιλείας του Θεού. Χαρακτήρας της ύλης ιστορικός-εσχατολογικός.

Στο πλαίσιο αυτών των θεματικών ενοτήτων αναπτύσσονται διεξοδικά πτυχές, θέσεις, απόψεις, θεωρίες, διαφωνίες γύρω από ένα συγκεκριμένο εννοιολογικό άξονα.

Η παραπάνω διευκρίνιση είναι γενική και ασφαλώς θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η διαφοροποίηση που παράγεται από τη θέση που κατέχει το κεφάλαιο στην όλη διάταξη της ύλης της εργασίας. Για παράδειγμα στο πρώτο κεφάλαιο, ανάλογα με τον τρόπο που έχει διαμορφωθεί το σχεδιάγραμμα, θα μπορούσε να παρουσιαστεί το ερευνηόμενο πρόβλημα-θέμα χρονολογικά. Έτσι, προβάλλεται η εξελικτική τροχιά του στο πλαίσιο της οποίας θα ήταν δυνατό να επισημανθούν θετικά ή αρνητικά στοιχεία και προβληματισμοί που εμφανίστηκαν ή και τυχόν επιδράσεις που ασκήθηκαν ποικίλου χαρακτήρα. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο αναγνώστης θα αποκτήσει μια εποπτική διαχρονική αντίληψη του όλου θέματος, θα διαπιστώσει την όποια αντανάκλαστικότητα του στο παρόν, η οποία μπορεί ν' αποκαλύψει ή να προβάλλει τις νεότερες διαστάσεις ή παραμέτρους που αυτό εμφανίζει μέσα από τις οποίες ταυτόχρονα καταδεικνύεται και το αξιόλογο της έρευνάς του.

Για παράδειγμα, αν πάρουμε το παραπάνω θέμα:

*"Η ιστορική επισκόπηση της θεσμικής θέσης της γυναίκας κατά την εποχή του Κυρίου"*⁶

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Οι οικονομικοί θεσμοί ως προσδιοριστικοί παράγοντες κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η θέση της γυναίκας στην παραγωγή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η μητρότητα παράγοντας κοινωνικής υποβάθμισης της γυναίκας.

⁶ Στο παράδειγμα αυτό διαπιστώνει κανείς τρία στοιχεία, που όχι μόνο προσδιορίζουν με σαφήνεια το περιεχόμενο του θέματος, αλλά και το οριοθετούν, στοιχείο πολύ σημαντικό για την έρευνα.

Τα δομικά στοιχεία του τίτλου: α) η θέση της γυναίκας στο πλαίσιο των κοινωνικών θεσμών (θεσμική θέση), β) Προϊστική προσέγγισης ιστορική και γ) χρονολογική οριοθέτηση κατά την εποχή του Κυρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1'*Η θέση της γυναίκας στην οικογένεια.*

Κριτήριο διαίρεσης της ύλης σε κεφάλαια ή θεματικές ενότητες θα μπορούσε να είναι ακόμη το πλαίσιο έρευνας και η προοπτική θεώρησης του συγκεκριμένου θέματος π.χ.

ΘΕΜΑ: *" Το κήρυγμα στις Πράξεις των Αποστόλων"*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'*Το αποστολικό κήρυγμα***ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'***Οι χαρακτήρες του κηρύγματος***γ) Οι θεματικές υποενότητες**

Με τον όρο "θεματικές υποενότητες" αντιλαμβανόμαστε την προέκταση ή την παράμετρο, που μπορεί να εμφανιστεί κατά την επεξεργασία ή ανάπτυξη μιας θεματικής ενότητας, την οποία οφείλουμε να καλύψουμε, προκειμένου να ικανοποιηθεί ο χαρακτήρας της πληρότητας της εργασίας, π.χ. στα παραπάνω κεφάλαια ως υποενότητες θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν:

Α' «Το αποστολικό κήρυγμα»

Α) Η έννοια του κηρύγματος

Β) Το κήρυγμα ως μέσο ευαγγελισμού της ανθρωπότητας.

Γ) Το περιεχόμενο του αποστολικού κηρύγματος.

Β' «Οι χαρακτήρες του αποστολικού κηρύγματος»

α) Η έννοια της αποστολικότητας

β) Το κύρος και η αξιοπιστία του αποστολικού κηρύγματος.

γ) Ο σωτηριολογικός και εσχατολογικός χαρακτήρας του κηρύγματος των Αποστόλων"

δ) Οι σωτηριολογικές αντιλήψεις των εθνικών και η αντιμετώπισή τους

Χαρακτηριστικό στοιχείο μιας υποενότητας είναι η οργανική σύνδεσή της ως προέκτασης ή παραμέτρου ή προϋπόθεσης στο πλαίσιο της ανάπτυξης του θέματος του συγκεκριμένου κεφαλαίου.

5.1.6. Σύνοψη - περίληψη (summa. γ).

Συνήθως οι επιστημονικές εργασίες είναι εκτενείς μέχρι και ογκώδεις, ανάλογα με τη φύση και το εύρος του θέματος που καλύπτει. Είναι φυσικό ο αναγνώστης φθάνοντας στο τέλος της εργασίας να επιχειρήσει την ανάκληση στη μνήμη του των βασικών σημείων του κειμένου. Γι' αυτό στο τέλος της εργασίας προσφέρεται μια περίληψη ή σύνοψη, η οποία συμπεριλαμβάνει τα δομικά στοιχεία της εργασίας. Πέρα όμως από αυτό στην περίληψη προβάλλονται και οι επισημάνσεις της ερευνητικής προσπάθειας, έτσι ώστε ο αναγνώστης να αποκτήσει μέσα από μια περιεκτική έκφραση αντίληψη της ερευνητικής προσφοράς.

Η περίληψη αυτή δεν θα πρέπει να είναι συρραφή των συμπερασμάτων που αντιστοιχούν στα επιμέρους κεφάλαια, γιατί δεν είναι αυτό το ζητούμενο, αλλά η προσφορά μιας κάτοψης της εργασίας. Έτσι, συνοπτικά, προσανατολίζεται ο αναγνώστης στην αναζήτηση του συμπεράσματος ή του πορίσματος της έρευνας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η περίληψη και το συμπέρασμα δεν είναι ταυτόσημες έννοιες.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσα να προτείνω τη μετάφραση της περίληψης της εργασίας σε κάποια ξένη γλώσσα, π.χ. αγγλική ή γαλλική, γιατί έτσι προσφέρεται η ευκαιρία ενημέρωσης του ξενόγλωσσου αναγνωστικού κοινού.

5.1.7. Συμπέρασμα ή πόρισμα της έρευνας.

Φθάσαμε στο τέλος της επιστημονικής μας έρευνας. Όμως εδώ προβάλλει το ερώτημα: Πώς σχηματίσαμε την αντίληψη αυτή;

Έτσι ως κριτήρια περάτωσης της εργασίας μας θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν τα εξής ερωτήματα:

α) Εξετάστηκαν με την απαιτούμενη επιστημονική συνέπεια σε όλη την έκταση και το βάθος αυτών οι προοπτικές αντίληψης του θέματος;

β) Αντιμετωπίστηκαν με την πρέπουσα σοβαρότητα τυχόν διατυπωμένες θέσεις ή απόψεις και ε' έγκλησε επιστημονικά η θεμελίωσή τους;

γ) Επισημάνθηκε και παρουσιάστηκε με την επιβαλλόμενη πληρότητα το καινούριο στοιχείο, που προέκυψε από την έρευνά μας;

4) Καταδεικνύεται με σαφήνεια η σημαντικότητα αυτού προκειμένου έτσι να λειτουργήσει ως αξιολογικό κριτήριο της επιστημονικής προσφοράς;

ε) Επισημάνουμε τυχόν αδυναμίες της εργασίας και κατά πόσον τις έχουμε υπερβεί επιτυχώς;

Όλα αυτά τα ερωτήματα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση της ερευνητικής του προσπάθειας, την οποία πρέπει να κάνει κανείς, αφού όμως για κάποιο χρονικό διάστημα απομακρυνθεί από το κλίμα της εργασίας του. Όταν ο ερευνητής συνεχώς ασχολείται με το αντικείμενό του δεν μπορεί να προσέξει σημεία στα οποία υστερεί. Έχει μια τέτοια πνευματική και ψυχολογική φόρτιση, που πολλές φορές παράγει σύγχυση και ελλοπροσανατολισμό με αποτέλεσμα την παράβλεψη αξιολογικών σημείων. Ένα συμπέρασμα απαιτεί συγκροτημένη και νηφάλια επιστημονική σκέψη.

Με την περάτωση της παρουσίασης του θέματος ο αναγνώστης αναμένει την προσφορά μιας καταληκτικής πρότασης, η οποία θα δίνει απάντηση στην όλη προβληματική της αναφοράς.

Η διατύπωση ενός συμπεράσματος δεν είναι πάντοτε εύκολη, γιατί πρέπει να καλύπτει ολόκληρο το θέμα. Επομένως:

α) η επιλογή των εννοιών που θ' αποτελέσουν την υποδομή του συμπεράσματος πρέπει να γίνει με πολλή προσοχή.

β) Οι όροι που θα χρησιμοποιηθούν να έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί κατά την ανάπτυξη του θέματος, γιατί νέοι όροι θα δημιουργήσουν σύγχυση.

γ) Η λεκτική διατύπωση θα πρέπει να είναι ακριβής και σαφής και να μην αφήνει περιθώρια παρερμηνειών.

δ) Η επιχειρηματολογία - σκεπτικό του συμπεράσματος πρέπει να διακρίνεται για το ακαταμάχητο.

5.1.8. Γλωσσικά και υφολογικά χαρακτηριστικά της εργασίας.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι φοιτητές συνήθως παρασύρονται από το γλωσσικό σχήμα των πηγών και τε / βοηθημάτων τους, με αποτέλεσμα το γραπτό τους πολλές φορές να είναι γλωσσικό μωσαϊκό, ένα μείγμα δημοτικής, καθαρεύουσας ή μέρη της εργασίας τους να εμφανίζονται γραμμένα στην καθαρεύουσα ή στη δημοτική. Αυτό το φαι-

νόμενο αδικεί την όλη προσπάθειά τους. Από την αρχή πρέπει να επιλεγεί και τηρηθεί αυστηρά η μορφή της γλώσσας.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που πρέπει να προσεχθεί είναι το λεγόμενο "ύφος" του συγγραφέα. Με άλλα λόγια είναι ο τρόπος έκφρασης ή χρήσης των γλωσσικών στοιχείων σ' ένα κείμενο. Ο καθένας έχει το δικό του τρόπο διατύπωσης των σκέψεων ή εννοιών. Αυτή η ιδιαιτερότητα αποτελεί αναγνωριστικό στοιχείο για το συγγραφέα και χρησιμοποιείται στην κριτική του κειμένου ως μέσο διακρίβωσης της γνησιότητας του.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι φοιτητές, κατά τη συγγραφή της εργασίας τους, δεν είναι πάντοτε συνεπείς προς τις απαιτήσεις της Γραμματικής και του Συντακτικού. Η συμμόρφωση προς τους κανόνες αυτών είναι κριτήριο του επιπέδου κατοχής της γλώσσας και στοιχείο σημαντικό για την αξιολόγηση μιας επιστημονικής εργασίας. Βέβαια, το θέμα δεν είναι τυπικό, αλλά ουσιαστικό, γιατί η παράβλεψη των γραμματικοσυντακτικών κανόνων αλλοιώνει το νοηματικό περιεχόμενο των προτάσεων.

Ειδικότερα μια επιστημονική εργασία πρέπει να διαθέτει ακόμη και ορισμένα υφολογικά γνωρίσματα που αφορούν τον τρόπο επεξεργασίας και προσφοράς του υλικού της έρευνάς του. Το στοιχείο αυτό είναι γνωστό διεθνώς με τον όρο *academic style*. Με τον όρο εννοούμε δύο πράγματα: α) την προσέγγιση του θέματος και β) το χρησιμοποιούμενο ύφος.

α) Χαρακτηριστικά της προσέγγισης είναι:

• η αναλυτικότητα	παρά	το μη εμπειριστατωμένο
• η αντικειμενικότητα		η υποκειμενικότητα
• ο ορθολογισμός		η πολεμική
• η διανόηση		η συναισθηματικότητα

β) Χαρακτηριστικά του ύφους είναι:

• η σοβαρότητα	παρά	η απλοϊκότητα
• η απρόσωπη έκφραση		η προσωποληπτική
• η επίσημη γλώσσα		η καθομιλουμένη

Ο επιστημονικός ερευνητής κατά τη συγγραφή της εργασίας του πρέπει να κάνει συχνή χρήση:

- των παθητικών μορφών του ρήματος,

- των αορίστων αντωνυμιών,
- λέξεων ή φράσεων κατάλληλων, που ν' ανταποκρίνονται στη φύση και το χαρακτήρα του γνωστικού αντικειμένου (π.χ. ιστορικού, θεολογικού, κοινωνιολογικού κλπ),
- σύνθετων δομών του λόγου,
- εξειδικευμένης ορολογίας ανάλογα με τη φύση και το χαρακτήρα του γνωστικού αντικειμένου.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η φύση του γνωστικού αντικειμένου είναι βασικός παράγοντας προσδιορισμού ορισμένων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της χρησιμοποιούμενης γλώσσας και του επιπέδου στο οποίο αυτή ρέπει να κινείται. Για παράδειγμα, φιλολογικές εργασίες απαιτούν την αισθητική ποιότητα της γλώσσας, ενώ θεολογικές έρευνες που αφορούν, π.χ. στο περιεχόμενο της πίστεως απαιτούν τη χρήση ειδικής ορολογίας, λιτότητα, σαφήνεια και σεμνότητα φραστική. Εμπειρία των στοιχείων αυτών μπορεί ν' αποκτήσει κανείς από τον κηρυγματικό λόγο της Εκκλησίας.

Γι' αυτό απαιτείται η εξοικείωση των φοιτητών με την ιδιαιτερότητα όχι μόνο της θεολογικής ακαδημαϊκής γλώσσας, αλλά και με τα φραστικά σχήματα, που χρησιμοποιούνται στην πατερική Γραμματεία, καθόσον οριοθετούν και νοηματοδοτούν πληρέστερα τον ακαδημαϊκό θεολογικό λόγο. Ασφαλώς η μελέτη θεολογικών συγγραμμάτων, ειδικών πραγματειών και λοιπών συναφών εργασιών προσφέρει τη δυνατότητα απόκτησης της ευχέρειας χρήσης του κατάλληλου με τη φύση του γνωστικού αντικειμένου ακαδημαϊκού στυλ. Όμως η βελτίωση είναι δυνατή με την τακτική παρακολούθηση των παραδόσεων, τη συμμετοχή σε σεμινάρια και ερευνητικά προγράμματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

6.1.0. Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

6.1.1. Ο τίτλος του κεφαλαίου.

Ύστερα από την παρουσίαση των δομικών μερών μιας επιστημονικής εργασίας, θα ήθελα να εξειδικεύσω το λόγο και να αναφερθώ στην τεχνική δόμησης ενός κεφαλαίου της εργασίας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, κεφάλαιο είναι μια θεματική ενότητα, που αποτελεί οργανικό στοιχείο του γενικού θέματος της έρευνας. Τό κάθε κεφάλαιο φέρει ένα τίτλο, ο οποίος έχει ορισμένο χαρακτηριστικά και αυτά είναι τα εξής:

α) Η λεκτική του δομή συνιστά συμπύκνωση του νοηματικού εύρους, που αυτό καλύπτει.

β) Τα γλωσσικά του στοιχεία πρέπει να είναι προσεκτικά επιλεγμένα, ώστε όχι μόνο να δίνουν την αξονική εννοιολογική τομή του κεφαλαίου, αλλά και να λειτουργούν ως προσανατολιστικοί προϊδεαστικοί δείκτες για τον αναγνώστη.

γ) Αυτό για να επιτευχθεί απαιτεί προσεκτική επιλογή λέξεων, φράσεων ή όρων, ώστε να εξασφαλίζεται η απαιτούμενη σαφήνεια και η απόλυτη ανταπόκριση προς το περιεχόμενο το οποίο καλύπτει ο τίτλος.

δ) Ο τίτλος λειτουργεί και ως παράγοντας οριοθέτησης της ενότητας.

6.1.2. Ο τίτλος της ενότητας.

Το κεφάλαιο συναποτελείται από επιμέρους ενότητες ομόκεντρου εννοιολογικού χαρακτήρα, που καθορίζεται από το συγκεκριμένο κεφάλαιο. Ο τίτλος της ενότητας είναι η φράση εκείνη που προβάλλει την κεντρική ιδέα της ενότητας. Θα πρέπει συνδέεται άμεσα με τον τίτλο του κεφαλαίου. Οι τίτλοι των ενότητων, που απαρτίζουν ένα κεφάλαιο πρέπει να συνθέτουν ένα οργανικό εννοιολογικό σύνολο, ανταποκρινόμενο με πληρότητα και συνέπεια στον τίτλο του κεφαλαίου.

6.1.3. Ο τίτλος της υποενότητας.

Υποενότητα είναι παράμετρος ή προέκταση του θέματος που καλύπτει η ενότητα, η εξέταση της οποίας είναι αναγκαία για την εξασφάλιση της πληρότητας της ενότητας. Η υποενότητα δεν είναι αναγκαία προϋπόθεση στη σύνθεση μιας θεματικής ενότητας, αλλά προκύπτει ως απαίτηση προβληματισμού ή αδιεξόδου που παράγεται κατά την ανάπτυξη του περιεχομένου μιας ενότητας. Ο τίτλος, λοιπόν, της υποενότητας πρέπει να διαθέτει τα ίδια γνωρίσματα με τους άλλους τίτλους που αναφέρθηκαν παραπάνω.

6.1.4. Η αρίθμηση των κεφαλαίων των ενότητων και υποενότητων.

Η αρίθμηση των συστατικών μερών της επιστημονικής εργασίας είναι ένα σημαντικό στοιχείο για την άρτια παρουσίασή της. Η αρίθμηση δεν είναι απλά ένδειξη μιας διάταξης ή ακολουθίας των μερών της εργασίας. Διαθέτει τη δική της λογική και λειτουργικότητα. Και η μεν λογική της είναι η κατάδειξη κατά τρόπο αριθμητικό την ακολουθία ή ιεράρχηση των συστατικών μερών της, η δε λειτουργικότητά της είναι η ευχέρεια που παρέχει για αναζήτηση μιας συγκεκριμένης ενότητας ή υποενότητας με απόλυτη ευχέρεια. Επομένως, δεν είναι η αρίθμηση μια τυχαία πράξη, αλλά τεχνική. Υπάρχουν διάφορα είδη αρίθμησης, που υιοθετούνται από ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Παρακάτω θα σας παρουσιάσω τα πλέον γνωστά και χρηστικά για μια επιστημονική εργασία. Θα πρέπει να αναφέρω ότι το κάθε σύστημα αρίθμησης των μερών της εργασίας συνδέεται με το εύρος και τη συνθετότητα της έρευνας.

Για την καλύτερη αντίληψη της τεχνικής που απαιτείται για την αρίθμηση των κεφαλαίων και των θεματικών ενότητων μιας επιστημονικής εργασίας, παραθέτω σε φωτοτυπία παραδείγματα διαφόρων μορφών αρίθμησης που έχουν υιοθετηθεί τόσο στο ελλαδικό χώρο, όσο και στο εξωτερικό στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας με τις κατάλληλες επεξηγήσεις. Ακόμη η αρίθμηση της εργασίας αυτής προσφέρεται ως παράδειγμα. Η καθεμιά μορφή αρίθμησης ανταποκρίνεται στην ιδιαιτερότητα και τη συνθετότητα της συγκεκριμένης εργασίας.

6.2.0. Η ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ

6.2.1. Τα δομικά στοιχεία μιας παραγράφου.

Η δομή της παραγράφου σε μια επιστημονική εργασία αποτελεί βασικό παράγοντα για την εξασφάλιση μιας εσωτερικής εννοιολογικής συνοχής του κειμένου, το οποίο βαίνει εξελικτικώς κατά τρόπο σπειροειδή.

Τα δομικά στοιχεία της παραγράφου είναι:

α) Η παράγραφος πρέπει να είναι φορέας μιας κεντρικής ιδέας.

β) Η κεντρική αυτή ιδέα, ανάλογα με το χαρακτήρα της παρουσιάζεται με βάση την αρχή της σύνθεσης ή της ανάλυσης.

γ) Η επιχειρηματολογία που θα πλαισιώνει την ιδέα και θα συμβάλλει στη θεμελίωση και στήριξη της πρέπει να είναι **αυστηρά επιλεγμένη και οριοθετημένη** από το συγκεκριμένο στόχο μας.

δ) Η χρήση των λέξεων ή των φράσεων, που λειτουργούν ως δείκτες πορείας στην ανάπτυξη μιας επιχειρηματολογίας είναι πολύ σημαντική, γιατί λειτουργεί ως μέσο εγρήγορσης του ενδιαφέροντος αναγνώστη προς την κατεύθυνση της φύσης της παραγράφου, δηλαδή ελέγχει κατά τρόπο εποπτικό ένα αμφιλεγόμενο σημείο ή μια αμφισβητούμενη άποψη.

Θα έχεις παρατηρήσει ότι, αν και οι παράγραφοι σε μια επιστημονική εργασία είναι εκτενείς και σύνθετοι, είναι δομημένες με πολλή προσοχή και έχουν μια αμεσότητα σύνδεσης η μία προς την άλλη. Μια συστηματική, λοιπόν, οργάνωση της παραγράφου μπορεί να προσφέρει τη δυνατότητα της μελέτης με την τεχνική της επισήμανσης των κύριων σημείων (skimming by paragraph).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

7.1.0. ΟΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

7.1.1. Τι είναι παραπομπή.

Οι παραπομπές σε μια επιστημονική εργασία αποτελούν ένα σημαντικό μέρος αυτής, γι' αυτό θα πρέπει να προσεχθούν ιδιαίτερα. Οποτεδήποτε απαιτείται να αντιγράψεις στην εργασία σου ένα απόσπασμα λέξη προς λέξη ή μια θέση από κάποια εργασία άλλου συγγραφέα, οφείλεις να δηλώσεις με σαφήνεια την προέλευσή τους με μια ένδειξη, η οποία μπορεί να είναι ένα γράμμα ή ένας αριθμός ή ακόμη και ένας αστερίσκος, δηλαδή (α), (1) ή * στο τέλος της αναφοράς που αντιγράφεις. Εάν δεν παρέχεις την απαιτούμενη ένδειξη προέλευσης του αποσπάσματος που παραθέτεις ενδέχεται να κατηγορηθείς για ιδιοποίηση πνευματικής ιδιοκτησίας (plagiarism), αλλά και σε τελευταία ανάλυση είναι πράξη αντιτιθέμενη στις αρχές της επιστημονικής δεοντολογίας, της αξιοπρέπειας και του ήθους που πρέπει να διαθέτει ένας επιστήμονας.

Έκταση αναφοράς:

Δεν υπάρχει κανόνας που να προσδιορίζει το πότε ή το πόσο μπορείς να χρησιμοποιήσεις στην αναφορά σου. Γενικά, θα πρέπει να έχεις υπόψη σου τα εξής:

* η χρήση δεν πρέπει να είναι πολύ συχνή, εκτός εάν η φύση της εργασίας το απαιτεί, όπως για παράδειγμα στο χώρο της ερμηνευτικής.

* Η αναφορά πρέπει να εστιάζεται με ακρίβεια στο σημείο που θέλεις να ενισχύσεις ή να κατοχυρώσεις.

* Πρέπει να είναι σύντομη και σαφής.

* Να εντάσσεται φυσιολογικά στη ροή της επιχειρηματολογίας και να εμφανίζει συνέπεια γραμματικο-συντακτική προς τα συμφραζόμενα.

* Από τη στιγμή που έχεις χρησιμοποιήσει μια παραπομπή πρέπει να αποφεύγεις να την επαναλαμβάνεις με δικά σου λόγια.

Σκοπός της παραπομπής είναι η ενίσχυση των θέσεών σου ή και η τεκμηρίωση της ορθότητας αυτών

7.1.2. Μορφές και περιεχόμενο των παραπομπών.

Σε μια επιστημονική εργασία μπορείς:

- * να αναφέρεις με ακρίβεια τα λόγια κάποιου άλλου συγγραφέα,
- * να δίνεις μια περίληψη περιόδου κειμένου από άλλο συγγραφέα,
- * να χρησιμοποιείς μια ιδέα ή υλικό το οποίο άμεσα βασίζεται σε εργασία κάποιου άλλου συγγραφέα με την απαραίτητη προϋπόθεση της αναφοράς της πηγής.
- * Ένα ξενόγλωσσο κείμενο μπορείς να το συμπεριλάβεις στην παραπομπή σου, εφόσον είναι προσιτό στους αναγνώστες - αναφέρομαι σε επικρατούσες γλώσσες.
- * Ένα ξενόγλωσσο κείμενο μπορείς να το παραθέσεις στο κείμενο σου σε μετάφραση, δίνοντας στο τέλος της σελίδας την σχετική παραπομπή.

1. Στο τέλος της σελίδας (footnotes).

Οι αριθμοί που έχουν χρησιμοποιηθεί στο κυρίως σώμα του κειμένου της συγκεκριμένης σελίδας ως ενδείξεις παραπομπών πρέπει να εμφανίζονται στο τέλος της σελίδας με λεπτομερή και ακριβή στοιχεία της πηγής.

Το πλεονέκτημα της παράθεσης παραπομπών στο τέλος της σελίδας είναι ότι διευκολύνει τον αναγνώστη να δει την πηγή της αναφοράς με την πρώτη ματιά. Ακόμη, εάν η παραπομπή συνοδεύεται από κάποιο κείμενο, που δεν συμπεριλαμβάνεται στη σελίδα και λειτουργεί επεξηγηματικά, συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση.

2. Στο τέλος του κεφαλαίου ή της εργασίας (endnotes).

Οι ενδείξεις (γράμματα, αριθμοί) του κειμένου που αφορούν παραπομπές συγκεντρώνονται στο τέλος του κεφαλαίου ή και ολόκληρης της εργασίας. Το είδος αυτό των παραπομπών έχει μειονεκτήματα και πλεονεκτήματα.

Το μειονέκτημα είναι ότι δεν έχει την αμεσότητα και εποπτικότητα των παραπομπών, που προσφέρονται στο σύστημα παραπομπών στο τέλος κάθε σελίδας και εάν προκύψει ενδιαφέρον ή απορία για τον αναγνώστη, η προσφυγή στο τέλος του κεφαλαίου ή της εργασίας

δημιουργεί ανακοπή στην ομαλή ροή της ανάγνωσης. Το πλεονέκτημα όμως είναι ότι παρέχεται η ευκαιρία να σώσει κανείς εκτενείς εξηγήσεις ή και να παραθέσει ανάλογα επεξηγηματικά κείμενα με σχόλια.

3. Συμπεριλαμβανόμενες παραπομπές (included references).

Η αναφορά της πηγής παρεμβάλλεται με κάθε δυνατή συντομία στο ίδιο το κείμενο της εργασίας εντός παρενθέσεων και συνήθως το όνομα του συγγραφέα, η ημερομηνία έκδοσης και η σελίδα, ενώ οι πλήρεις πληροφορίες παρέχονται στη βιβλιογραφία. Το είδος αυτό των παραπομπών παρουσιάζει δύο μειονεκτήματα: α) αλλοιώνει την αισθητική της σελίδας και β) δε συμβάλλει σε μια ταχύρυθμη ανάγνωση, γιατί οι παραπομπές λειτουργούν ως οπτικές ανασχές.

7.1.3. Τρόπος παράθεσης παραπομπών.

Ο τρόπος με τον οποίο θα παραπέμψεις στην εργασία σου έχει σημασία να είναι γνωστός, γιατί θα πρέπει και ένας που δεν γνωρίζει τη γλώσσα, στην οποία γράφεις, να μπορεί να διακρίνει την παραπομπή από το κείμενο και να αναγνωρίζει τα στοιχεία της παραπομπής. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι παρουσίασης και σύνθεσης των στοιχείων των παραπομπών. Συνήθως τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, στο εξωτερικό, ύστερα από κοινή συμφωνία, αποδέχονται και υιοθετούν κάποιο ενιαίο σύστημα. Έτσι, είναι γνωστά κυρίως δύο συστήματα διεθνώς: α) το παραδοσιακό και β) το σύστημα Harvard. Όμως αυτά είναι δυνατό να τύχουν κάποιας τροποποίησης ή προσαρμογής. Ο επικρατέστερος τρόπος παραπομπών στην Ελλάδα είναι ο *παραδοσιακός*.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι υπάρχει μια διαφοροποίηση στον τρόπο παραπομπής αν πρόκειται για βιβλία ή περιοδικά ή άρθρα ή κριτικές εκδόσεις κλπ.

7.1.4. Τα βασικά στοιχεία μιας παραπομπής και η διάταξή τους.

α) Παραπομπή σε βοηθήματα (βιβλία).

Οι δύο πρώτοι τρόποι παραπομπών, δηλαδή στο τέλος της σελίδας ή στο τέλος του, κεφαλαίου, και ολόκληρης της εργασίας είναι όμοιοι.

Στοιχεία για καταχώρηση:

- Όνομα συγγραφέα, ακολουθεί κόμμα
- Αρχικό πατρώνυμο, αν υπάρχει, ακολουθεί τελεία.
- Επώνυμο συγγραφέα⁷, ακολουθεί κόμμα.
- Τίτλος του βιβλίου σε πλάγια γράμματα ή υπογραμμισμένος, κόμμα.
- Τόμος (εάν υπάρχει σειρά), κόμμα.
- Εκδότης, κόμμα
- Τόπος έκδοσης, κόμμα.
- Χρονολογία, κόμμα ή τελεία, αν δεν υπάρχει παραπομπή σε σελίδα.
- Σελίδα ή οι σελίδες, τελεία.

Παράδειγμα:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Π. ΠΑΤΡΩΝΟΣ, *Η θέωση του ανθρώπου*, έκδ.. Δόμος, 2η έκδοση, Αθήνα, 1995, σ.
 Α., SCHMEMANN, *Introduction to Liturgical Theology*, Faith Press, 3rd ed., London, 1966, p. or pp.

Σημείωση:

⁷ Όταν παραπέμπουμε περισσότερες από μια φορά στο ίδιο κείμενο, τότε μόνον την πρώτη φορά πρέπει να δώσουμε τα πλήρη στοιχεία του βιβλίου, στο οποίο παραπέμπουμε. Τι άλλες φορές αρκούν τα εξής με βάση τα παραπάνω παραδείγματα:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Π. ΠΑΤΡΩΝΟΣ., *Η θέωση του ανθρώπου*, σ.89.

⁷ Μπορεί να είναι μικρά κεφαλαία (small caps) ή άλλου τύπου γράμματα από εκείνα που θα χρησιμοποιηθούν για τον τίτλο, ώστε να είναι ευδιάκριτα ποια από τα στοιχεία της παραπομπής δηλώνουν το συγγραφέα.

Στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρήσουμε ότι εμφανίζεται κάποια διαφοροποίηση απομέρους πολλών συγγραφέων ως προς το επώνυμο. Δηλαδή προηγείται του ονόματος το επώνυμο. Η πρακτική αυτή θεμελιώνεται στο σκεπτικό ότι το πρώτο στοιχείο της ταυτότητας του συγγραφέα είναι το επώνυμο και αυτό συνήθως καταγράφεται στη μνήμη του μελετητή ή του αναγνώστη και όχι το όνομα. Πέρα από αυτό εναρμονίζεται με την αλφαβητική διάταξη της βιβλιογραφίας. Οι υποστηρικτές του καθιερωμένου τύπου παραδοσιακών παραπομπών, δηλαδή ότι πρέπει να προηγείται του επωνύμου το όνομα επικαλούνται το γεγονός της πιστής παράθεσης των στοιχείων της ταυτότητας του συγγραφέα όπως αυτά εμφανίζονται στο εξώφυλλο της έκδοσης της εργασίας.

Εάν στην **ίδια σελίδα** υπάρχουν και άλλες παραπομπές στην ίδια πηγή, αλλά συνεχόμενες, τότε αφεύ στην πρώτη παραπομπή γράψουμε:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΠΑΤΡΩΝΟΣ., *Η θέωση του ανθρώπου*, σ.89.

Στην επόμενη μόνο:

Όπου ανωτ. σ.92.

Όπου ανωτ. σ.110.

ΧΡΗΣΤΟΥ, ΣΠ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ, *Υπόμνημα εις την προς Εβραίους επιστολήν*, Αθήναι, 1993.

A., SCHMEMANN., *Introduction to Liturgical Theology*, Faith Press, 3rd ed., London, 1966, p.54. or pp 102-108.

Ibid. p.28 or pp.110-114.

(Ibidem - Λατινικά και σημαίνει στον "ίδιο τόπο")

Εάν στην ίδια σελίδα παραπέμπουμε στην ίδια πηγή, αλλά στο μεταξύ μπορεί να παρεμβάλλουμε κάποια άλλη, τότε ο τρόπος της παραπομπής αλλάζει ως εξής:

Παράδειγμα:

1. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΠΑΤΡΩΝΟΣ., *Η θέωση του ανθρώπου*, έκδ.

Δόμος, 2η εκδ., Αθήνα, 1995, σ.96.

2. Όπου ανωτ. σ.102.

3. ΣΑΒΒΑ ΑΓΟΥΡΙΑΔΗ, *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην*,

Γρηγόρη, 3η έκδ., Αθήνα, 1991, σ.169.

4. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΠΑΤΡΩΝΟΣ., *Η θέωση του ανθρώπου*, σ.150.

A. SCHMEMANN, *Introduction to Liturgical Theology*, Faith

Press, 3rd ed. London, 1966, p.52.

Ibid. p.63.

LOSSKY, VLADIMIR, *In the Image and Likeness of God*, A. M.

Mowbray Press, Oxford, 1974, p.42.

A. SCHMEMANN. op.cit. p.52.

[op.cit. Λατινικά: opere citato= εργασία που παραθέτω (μνημονεύω)].

Άλλες κοινές συντμήσεις αναφορών:

Στα Ελληνικά: κ.εξ. (σελίδες που ακολουθούν: κ.εξ.= και εξής)

Στα Αγγλικά: F. (or FF.) ("and the following page(s)).

Χρησιμοποιείται για να δείξει κανείς τη συχνή χρήση ή ανάλυση της ίδιας ιδέας στις σελίδες που ακολουθούν.

Συντμήσεις για πηγές, βοηθήματα κλπ.

Σε μια επιστημονική έρευνα, όταν υπάρχει ανάγκη για συχνές παραπομπές ή αναφορές μέσα στο κείμενο χρησιμοποιούνται πολλές φορές συντμήσεις. Αυτές πρέπει να κι ταχωρούνται σε ειδική σελίδα στην αρχή της εργασίας.

Παραδείγματα:

Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων - **ΒΕΠΕΣ**

Patrologia Graeca - **PG**

Patrologia Latina - **PL**

Acta Conciliorum Oecumenicorum - **ACO**

Συμπεριλαμβανόμενες παραπομπές (Included references)

Ο τρίτος τρόπος παραπομπών είναι η συμπερίληψη τους στο κείμενο με τον συντομότερο τρόπο.

7.1.5. Διάφορες περιπτώσεις παραπομπών.**1. Παραπομπή σε εργασία που συμπεριλαμβάνεται σε συλλογή.**

Β.Π. ΠΑΣΧΟΥ, "Ορθοδοξία και Λογοτεχνία" στο: Η Ορθοδοξία ως πρόταση ζωής, Ακρίτας, Αθήνα, 1993, σ.117.

CONSTANCE PARVEY, "Women in the New Testament", in Religion and Sexism: Images of Women in the Jewish and Christian Tradition, ed. R.Ruether (Simon Schuster, New York, 1974), pp.138-142.

2. Παραπομπή σε άρθρο περιοδικού.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν. ΓΙΟΚΑΡΙΝΗ., "Οι προοπτικές του μαθήματος των Θρησκευτικών", "Κοινωνία", 2 (1993) 180.

EWING, R.E., "What is wrong with Killing People?", *Philosophical Quarterly*, vol.22, April 1972, pp.126-139.

3. Παραπομπή σε κριτική έκδοση.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, Παιδαγωγός, 3, 1 (Migne) (P.G.) PG 8, 557C.

MANSI VII,98.

ACO II, 1,1,27

(Τα στοιχεία αυτά είναι αρκετά, εφόσον στις συντμήσεις έχουν δοθεί τα παρακάτω:

ACO= Acta Conciliorum Oecumenicorum, ed. E.Schwartz, Berolini, et Lipsiae, 1927-1940.

4. Παραπομπή σε αναφορά δεύτερης πηγής.

Όταν δεν έχουμε πρόσβαση στην αρχική πηγή για λόγους πρακτικούς, τότε μπορούμε να παραπέμψουμε στη δεύτερη πηγή ως εξής:

HANS, URS VON BALTHASAR, *παρ.μπ. από: Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, Κόσμος άνθρωπος και κοινωνία κατά τον Μάξιμο τον Ομολογητή*, Γρηγόρη, Αθήνα, 1980, σ.172.

Γενική παρατήρηση:

Αναφορικά με το όνομα του συγγραφέα μπορεί να γραφεί κεφαλαία ή μικρά. Είναι θέμα κυρίως αισθητικής του κειμένου. Επίσης η γραμμή που συνήθως διαχωρίζει το κυρίως κείμενο της εργασίας από τις παραπομπές, σήμερα παραλείπεται, με το σκεπτικό ότι αφού η παραπομπή καταχωρείται με τη συγκεκριμένη τεχνική που αναφέραμε παραπάνω είναι ευδιάκριτη και κατά συνέπεια η διαχωριστική γραμμή ενδεχομένως προσβάλλει το επίπεδο ανεπιληπτικότητας του αναγνώστη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

8.1.0. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

8.1.1. Η σημαντικότητα της βιβλιογραφίας στην επιστημονική έρευνα.

Το θέμα της βιβλιογραφίας είναι πολύ σημαντικό και πολύ παρεξηγημένο. Και είναι σημαντικό γιατί το ερευνητής μπορεί ν' αποκτήσει μια πλήρη και σαφή κάτοψη της πορείας και εξέλιξης του θέματος και ακόμη να αξιοποιήσει τα πορίσματα ή συμπεράσματα των ερευνών που προηγήθηκαν. Παράλληλα όμως είναι διάχυτη η αντίληψη ότι εργασία, που δεν έχει συμπεριλάβει όλες τις σχετικές με το θέμα της μελέτης, μειονεκτεί. Μια τέτοια άποψη είναι ακραία, υπερβολική και αφοριστική, γιατί όλες οι εργασίες δεν μπορούν να διεκδικήσουν το στοιχείο της αναμφισβήτητης συμβολής στην επιστημονική έρευνα. Αρκεί να λάβει κανείς υπόψη του ότι υπάρχουν διατριβές που αποτελούν αντιγραφές άλλων ξενόγλωσσων ερευνών ή ακόμη είναι απλές συρραφές.

Επειδή κανείς στην προσπάθειά του να προσδώσει κάθε δυνατή αρτιότητα και πληρότητα έχει υλλέξει ποικίλη βιβλιογραφία, που καλύπτει διάφορες πτυχές του θέματος, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση, οφείλει να έχει υπόψη του τα εξής:

1. Διαχωρισμός των πηγών από τα βοηθήματα.
2. Διάκριση της βιβλιογραφίας σε ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση.
3. Η καταχώρηση των βιβλίων πρέπει να γίνει κατά αλφαβητική και χρονολογική σειρά.
4. Εφόσον η βιβλιογραφία ανταποκρίνεται σε σαφή κεφάλαια της εργασίας θα μπορούσε να προβεί σε ανάλογη κατάταξη.
5. Διαχωρισμός περιοδικών και εφημερίδων (αυτό δεν είναι υποχρεωτικό).

